ШТОТЫДНЁВАЯ ГАЗЕТА ДЛЯ СУАЙЧЫННІКАЎ ЗА МЕЖАМІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Голас Радзімы

№ 22 (2475) 30 мая 1996 г.

Выдаецца з 1955 г. Цана 1000 рублёў.

СЛАВЯНСКІЯ ПЕРШАНАСТАЎНІКІ І БЕЛАРУСЬ

ЯНЫ СЕЯЛІ ДАБРО

Мэта гэтай публікацыі -- прывесці новыя, да гэтага часу невядомыя архіўныя даныя і публікацыі ў беларускім друку больш 100 гадоў назад, якія сведчаць аб папулярнасці святых братоў Кірыла і Мяфодзія сярод насельніцтва Беларусі. Упершыню ўведзены ў навуковае абарачэнне архіўныя даныя пра свята ў Мінску, Віцебску, Рэчыцы, Лепелі, Полацку, выкарыстаны публікацыі "Епархіяльных ведамасцей", выдаваемых у Мінску і Магілёве і шэрагу іншых перыядычных выданняў.

Часопіс "Мінскія епархіяльныя ведамасці" публікуе многа разнастайных матэрыялаў, звязаных з жыццём, дзейнасцю і справай святых *Кірыла і Мяфодзія*. У вялікім біяграфічным нарысе "Жыццё і подзвігі святых Кірыла і Мяфодзія, асветнікаў славян" расказваецца аб тым, як рускі князь Уладзімір прыняў хрысціянства, і падкрэсліваецца: "Тады ў братоў нашых балгар была ўжо сапраўдная вера і служба на роднай мове, якую тады ўсе разумелі, ды і цяпер могуць разумець... Пайдзіце ў рускую, у балгарскую, у сербскую царкву і пачуеце і тое ж чытанне, і тое ж спяванне. Хрысціўся Уладзімір у Херсанісе грэчаскім (блізка ад Севастопаля), а свяшчэннікаў узяў больш балгар".

(Працяг на 7-й стар.).

ДА 60-ГОДДЗЯ БАРЫСА САЧАНКІ

Выдатнаму беларускаму пісьменніку і асветніку Барысу САЧАНКУ сёлета споўнілася б 60 гадоў. З гэтай нагоды друкуем паэму "Слова пра бацьку", напісаную яго дачкой Святланай Явар . Твор змешчаны на 6-й стар.

ЦІ ВЯДОМА ВАМ ГЭТАЕ ІМЯ?

Год назад у Шальчынінкаі пачала выходзіць газета "Наша старонка". Выдае яе мясцовы Беларускі культурны цэнтр. Мяркуючы па змесце, газета "Наша старонка" -- тая духоўная пажыва, якая так неабходна літоўскім беларусам.

Прапануем адзін з матэрыялаў "Нашай старонкі" чытачам "Голасу Радзімы".

АЛЕСЬ САВІЦКІ

Надвячоркам 9 красавіка 1909 года праз вёску Красная, што ў 10 кіламетрах ад Гомеля, прашыбавала рота салдат. Развярнулася ў ланцуг і, то знікаючы ў клубах вячэрняга туману, то выплываючы з яго, пачала акружаць невялікую пуню непадалёку ад узлеску.

-- Дзікая дывізія, -- пранеслася сярод вяскоўцаў, якія збіралі з пашы жывёлу. І раптам, заглушаючы бразгат варот, ля пуні ўдарылі стрэлы. Спачатку чуліся залпы, потым бязладная страляніна. У прамежках вінтовачнай страляніны былі чутны адрывістыя рэвальверныя стрэлы.

Так пачаўся апошні дзень жыцця Алеся Савіцкага, нашчадка ваяра паўстання Кастуся Каліноўскага, чалавека, чыё імя на працягу чатырох гадоў было прычынаю клопатаў і галаўнога болю чыноўнікаў і ўраднікаў Усходняй Беларусі, Дзяржаўнай думы Расіі і нават самога цара Мікалая II.

Гэта аб ім спецыяльнае пасяджэнне Думы прыняло зварот-ультыматум да цара: "...Когда царь соблагоизволит утихомирить белорусского Зелим-хана (легендарны разбойнік Усходу)?" А быў Зелім-хан 21 году ад роду. Бацька яго, ратуючыся ад мураўёўскіх вешальнікаў, пераехаў з Віленчшыны ў Полацк, дзе пасля дамашняй адукацыі Алесь стаў невучэнцам рэальнага вучылішча. Да 1905 года вобраз Каліноўскага, яго славуты пароль: "Каго любіш?" -- "Люблю Беларусь" -- былі хатняй хрэстаматыяй, што натхняла душу таленавітага юнака.

У 17 год ён валодаў, акрамя беларускай мовы з усімі яе дыялектамі, французскай, польскай, яўрэйскай, расійскай і украінскай, напісаў паэму "Фея вясны", маляваў карціны. Але галоўным быў акцёрскі талент. Пераўвасобіцца ў царскага ўрадніка, польскага шляхціца, яўрэя-гандляра, селяніна ці бабулю было для яго звычайнай забавай.

Грымнуў 1905-ты. Заклік Каліноўскага з-пад шыбеніцы ўвасобіўся ў падпалы маёнткаў, баі з карнікамі, дэманстрацыі і студэнцкія хваляванні. З усёй няўрымслівасцю маладой душы кідаецца Алесь у вір рэвалюцыйных падзей. Вось ён у шэрагу мінскіх дэманстрантаў трапляе пад Курлоўскі расстрэл. 80 забітых, 300 параненых. Кулі і лапы жандараў мінулі Савіцкага, і вось ён рыхтуе напад на магілёўскую турму, стварае ў Чарнігаве рабочы клуб. Рэвалюцыя церпіць паражэнне, шматлікія правадыры паўстання, у тым ліку і Ленін, хуценька знаходзяць для сябе ціхія мясціны ў Еўропе, Амерыцы, пакінуўшы збройны люд на кулі і шыбеніцы. Вызначае свой шлях і Алесь Савіцкі: гэта шлях узброенай барацьбы. Няма надзеі на ўсеагульнае паўстанне, але хтосьці павінен абараняць і падтрымліваць надзею на надыход новых дзён для беларускага люду. І нечакана перад карнікамі і жандарамі з'яўляецца прывід -- двухсоценны атрад паўстанцаў, які, то збіраючыся ў купу, то рассейваючыся на дробныя групы, вяршыць суд і права ад Мінска да Оршы, ад Полацка да Чарнігава. Яшчэ няма ў жандарскіх паперах прозвішча кіраўніка атрада, яго прыкмет, а народ любоўна называе паўстанцаў -- савічане. Атрад выдатна ўзброены і абучаны, скаваны жалезнай дысцыплінай і сяброўскай адданасцю. Кожны паўстанец уласнай крывёю падпісвае статут атрада: "...Усе за аднаго... Ніколі не здавацца ў палон... Калі нехта трапіў -- усім загінуць, а выручыць... Ніколі не выдаваць сяброў і свайго сапраўднага прозвішча... Ісці на шыбеніцу са знявагай да ворага... Ніколі не ліць задарма кроў..."

Прыціснутыя карнікамі беларусы пачалі распрамляцца. З'явіўся рыцар, які ніколі не дараваў здзекі з народа, здраду.

(Заканчэнне на 4-й стар.).

"ДАЧА" -- СЛОВА ПАПУЛЯРНАЕ

Па выхадных днях сотні тысяч беларусаў, пераапрануўшыся ў рабочае (звычайна старое) адзенне, з рукзакамі, вёдрамі, каробкамі накіроўваюцца на прыпынкі прыгарадных аўтобусаў і электрапаяздоў -- яны едуць на дачы.

(Працяг рэпартажу на стар. 8).

ДА ЧЫТАЧОЎ "ГОЛАСУ РАДЗІМЫ"!

Працягваецца падпіска на перыядычныя выданні Беларусі, і вы, шаноўныя чытачы, маеце магчымасць падпісацца на "Голас Радзімы" на другое паўгоддзе 1996 года.

Спадзяемся, што вы зробіце гэта неадкладна, каб не спазніцца.

Наш індэкс -- 63854.

ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ

БЕЛАРУСЬ І СВЕТ

ЛІСТ С. ШАРЭЦКАГА

Як паведаміла Беларускаму тэлеграфнаму агенцтву прэс-служба Вярхоўнага Савета, прэзідэнту Міжпарламенцкай асамблеі Савета Еўропы пані Лені Фішэр паступіла пісьмо Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Сямёна Шарэцкага.

У пісьме пацвярджаецца цвёрды намер Рэспублікі Беларусь уступіць у гэту найстарэйшую парламенцкую арганізацыю кантынента і, выкарыстоўваючы статус спецыяльна запрошанага члена, які яна мае, прадоўжыць актыўную работу па наладжванню цесных кантактаў з усімі органамі і структурамі МПА.

С.Шарэцкі звярнуў увагу Л.Фішэр, што ў сённяшняй сітуацыі, калі беларускі парламент працуе на шматпартыйнай аснове, узнікае неабходнасць удзелу ў сесіях Міжпарламенцкай асамблеі Савета Еўропы прадстаўнікоў усіх дэпутацкіх фракцый. Старшыня Вярхоўнага Савета абгрунтаваў важнасць вынясення на разгляд кіраўніцтва Савета Еўропы пытання аб неабходнасці павелічэння колькасці членаў пастаяннай беларускай дэлегацыі да пяці чалавек. Гэта дасць магчымасць ім прымаць удзел у рабоце асноўных палітычных камітэтаў МПА.

БЕЛАРУСКІЯ ЎЗНАГАРОДЫ

Нарэшце будзем мець свае, беларускія [illegible]цыянальныя ордэны і медалі. Выраб беларускі[illegible] [illegible]нагарод з каштоўных металаў даручаны падраздзяленню "Ювелір" Гомельскага вытворчага аб'яднання "Крышталь". Яны будуць выкананы з серабра 920 пробы з пазалотай і распісаны высокатэмпературнымі эмалямі. А "Герой Беларусі" -- вышэйшая ўзнагарода рэспублікі -- яшчэ і з рубінавымі промнямі. Акрамя [illegible], у вытворчасці знаходзяцца ордэны Айчыны [illegible] ступеняў, Воінскай славы, Кастуся Каліноўскага, Францыска Скарыны. Гомельскія ювеліры першую партыю ўзнагарод у+ колькасці 700 штук абяцаюць вырабіць да лістапада гэтага года.

НА ЗДЫМКУ: такімі будуць беларускія ўзнагароды.

ПРАВАВАЯ ДЗЯРЖАВА

СТВОРАНЫ ПАРЛАМЕНЦКІ КЛУБ

Дэпутат Вярхоўнага Савета Вячаслаў Кебіч абраны старшынёй Парламенцкага клуба. Такое рашэнне аднагалосна прынялі ўдзельнікі першага з'езда клуба, які прайшоў у беларускай сталіцы 21 мая. Галоўная мэта клуба -- садзейнічанне станаўленню парламентарызму ў краіне, павышэнне якасці і эфектыўнасці законатворчай работы Вярхоўнага Савета, стварэнне механізму грамадскай падтрымкі прадстаўнічых органаў улады ўсіх узроўняў.

Членамі клуба сталі дэпутаты Вярхоўнага Савета цяперашняга і мінулага склікання, іх калегі з мясцовых Саветаў, прадпрымальнікі і бізнесмены.

Як падкрэсліў Вячаслаў Кебіч, ён бачыць важнейшую задачу клуба ў тым, каб садзейнічаць ідэям сацыяльнага міру і згоды як у грамадстве, так і ў парламенце. "Я зраблю ўсё, каб у Вярхоўным Савеце ўстанавіліся мір і згода, каб не ствараліся выбухованебяспечных сітуацый".

РЭХА ПАДЗЕЙ

ФПБ -- СУПРАЦЬ

Занепакоенасць у сувязі з затрыманнем і наступнай дэпартацыяй з краіны дэлегацыі польскага прафсаюза "Салідарнасць" выказаў у пісьме на імя Прэзідэнта Аляксандра Лукашэнкі прэзідыум Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі. Тое, што адбылося, гаворыцца ў пісьме, "расцэньваецца нацыянальнымі прафцэнтрамі і міжнароднымі прафаб'яднаннямі як грубае парушэнне прафсаюзных правоў і свабод, палажэння Канвенцыі N 87 Міжнароднай арганізацыі Працы аб свабодзе асацыяцыі і абароне права на арганізацыю, ратыфікаванай Беларуссю".

Вінаватыя ў гэтым інцыдэнце, лічыць прэзідыум ФПБ, павінны быць прыцягнуты да адказнасці.

СТУДЭНЦКІ ФЕСТЫВАЛЬ

Студэнцкі турысцкі фестываль "Белдзяржуніверсітэт-96" прайшоў каля вёскі Вязынка. Злёт стаў ужо традыцыйным і праводзіцца штогод. На гэты раз ён быў прысвечаны 75-годдзю БДУ.

У праграме студэнцкага свята -- конкурсы, спартыўныя мерапрыемствы і культурная праграма, так што кожны змог знайсці для сябе занятак па душы, а таксама атрымаць масу новых уражанняў. Хаця праліўны дождж і ўнёс карэктывы ў праграму, але фестываль ўсё ж удаўся.

НА ЗДЫМКУ: ля кастра зборная каманда факультэта журналістыкі Белдзяржуніверсітэта і Беларускай дзяржаўнай політэхнічнай акадэміі.

ВЕСТКІ АДУСЮЛЬ

21 МАЯ вызвалены з-пад варты ў сувязі з рашэннем Мінскай гарадской пракуратуры аб змяненні меры стрымання на падпіску аб нявыездзе прафесар Юрый Хадыка. Ён абвінавачваецца ў арганізацыі масавых беспарадкаў 26 красавіка ў Мінску. Выпушчаны пад падпіску аб нявыездзе і Вячаслаў Сіўчык, сакратар управы БНФ.

ТОЛЬКІ 2 204 немаўляты нарадзіліся сёлета ў студзені-сакавіку ў сталіцы Беларусі. Гэта на 5,8 працэнта менш, чым за адпаведны перыяд леташняга года. А памерла больш мінчан. Колькасць насельніцтва паступова, але няўхільна змяншаецца.

У БЕЛАРУСІ ідзе кампанія па барацьбе з дыфтэрыяй. З 13 да 19 мая амаль 2 мільёны 200 чалавек атрымалі ўколы дыфтэрыйна-слупнячнай вакцыны. Кампанія працягнецца, прынамсі, да канца мая. Дыфтэрыя зноў стала ў нас небяспечнай хваробай. Летась ад яе памерлі некалькі чалавек.

АМАЛЬ што месяц, з канца красавіка і да [illegible] дзіны мая, на тэрыторыі Гомельскага раёна не выпала ні кроплі дажджу. А 17 мая пасыпаўся з неба град, у асобных мясцінах -- велічынёй з курынае яйка. Ад стыхіі пацярпелі да трэці пасеваў у калгасах і на прысядзібных участках.

ЯК ПАВЕДАМІЎ Джон Хансен, старшы эканаміст упраўлення Еўропы і Сярэдняй Азіі Сусветнага банка, калі ў 1995 годзе ў Беларусі прамысловасць налічвала 600 стратных аб'ектаў, то за тры месяцы 1996 года іх стала ўжо 2 800. Да канца года колькасць стратных аб'ектаў дасягне 4 тысяч. За першы квартал сёлета таварныя запасы ўзраслі з 7 да 10 трыльёнаў рублёў, прамыя замежныя інвестыцыі на аднаго беларуса складаюць цяпер усяго... 20 цэнтаў.

НАМЕСНІК Старшыні Вярхоўнага Савета Генадзь Карпенка сустрэўся з калектывам Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы. Тут ён і ўручыў яго супрацоўнікам высокія ўзнагароды. Ганаровых Грамат Вярхоўнага Савета Беларусі ўдастоены Марыя Чабатарэвіч, Фаіна Ваданосава, Людміла Давідоўская, Ядвіга Раманоўская.

У БЕЛАРУСЬ прыбыў новы прадстаўнік папскага прастола. 22 мая 1996 года даверчыя граматы Прэзідэнту Рэспублікі Беларусь А.Лукашэнку ўручыў пасол Ватыкана -- папскі нунцый Дамінік Грушоўскі.

МЁД -- АД РАДЫЯЦЫІ

Мёд, як вядома, абараняе чалавечы арганізм ад радыяцыі, таму ў Пінскім раёне, што пацярпеў ад Чарнобыльскай аварыі, кожны год павялічваецца колькасць пчальнікоў. Цяпер іх тут больш дваццаці.

НА ЗДЫМКУ: на пчальніку калгаса "Беларусь". У гэтую суровую зіму выжылі ўсе 153 пчаліныя сям'і.

"Зараз у школах пачалі пераводзіць дзяцей, якія чатыры гады правучыліся на беларускай мове, у класы з рускай мовай, што, вядома, адмоўна адбілася на навучанні дзяцей.

Адпаведныя падыходы робяцца і ў іншых навучальных установах.

Прыкра, але не адстаюць ад дзяцей і моладзі ў гэтым накірунку і дарослыя. Я маю на ўвазе работнікаў дзяржаўных устаноў, прадпрыемстваў і іншых арганізацый. Ва ўстановах і арганізацыях практычна нічога не робіцца ў арганізацыйным і тэхнічным плане для выкарыстання беларускай мовы ў якасці дзяржаўнай.

Ніхто належным чынам не кантралюе гэтае пытанне. Усё радзей і радзей гучыць беларуская мова ў вышэйшых дзяржаўных установах.

Нават у Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь яе рэдка пачуеш. Дэпутаты Вярхоўнага Савета, якія добра ведаюць беларускую мову, далёка не заўсёды карыстаюцца ёю пры выступленнях. Не стала абавязкам рыхтаваць праекты дакументаў на роднай мове.

Няўжо трэба ехаць за мяжу, каб выступаць па-беларуску? Відаць, некаторыя лічаць, што лепей, а галоўнае прасцей, карыстацца звыклай "трасянкай", чым дасканала валодаць і беларускай, і рускай мовамі. Зразумела ж, мову некаторай часткі нашага насельніцтва аднесці да чыстай рускай мовы ніяк нельга. І я ўпэўнены, што беларусы ніколі не будуць размаўляць на чыстай рускай мове.

Цяпер аб рэферэндуме, які адбыўся 14 мая 1995 года, дзе ставілася пытанне: "Ці згодны вы з наданнем рускай мове роўнага статуса з беларускай?" У галасаванні прынялі ўдзел 4830582 чалавекі, або 64,8 працэнта, 2615238 чалавек (35,2 працэнта) не ўдзельнічалі ў галасаванні. Акрамя таго, 613516 чалавек(12.7 працэнта) прагаласавалі супраць, і, нарэшце, 192693 (4,0 працэнта) бюлетэняў аказаліся несапраўднымі.

Такім чынам, станоўча не выказаліся за раўнасць рускай і беларускай мовы 3421447 чалавек -- гэта амаль палова выбаршчыкаў, якія былі ўключаны ў спісы для галасавання. Таму я лічу, што няма грунтоўнай падставы ўсюды заяўляць аб рашучай перамозе прыхільнікаў двухмоўя, бо тры з паловай мільёны насельніцтва -- гэта ж нашы людзі, і не лічыцца з іх думкай нельга.

Акрамя таго, нядрэнна было б улічыць колькасць грамадзян Рэспублікі Беларусь, рускіх па нацыянальнасці, што прынялі ўдзел у галасаванні. Тады вынікі гэтага галасавання ўвогуле стануць адмоўнымі.

Мяркую, Вярхоўнаму Савету Рэспублікі Беларусь трэба дэталёва вывучыць гэту праблему і прыняць адпаведнае рашэнне.

Але пакуль што дэпутатам Вярхоўнага Савета і ў першую чаргу Камісіі па адукацыі, навуцы і культуры неабходна ўзяць пад кантроль выкананне Закона "Аб мовах у Беларускай ССР", прынятага ў 1990 годзе, і патрабаваць ад выканаўчай улады рэалізацыі запланаваных мерапрыемстваў.

Спадзявацца на тое, што гэта зробіць сама выканаўчая ўлада, нельга.

Тым больш, што ні Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, ні вынікі рэферэндуму не змянілі статус беларускай мовы як дзяржаўнай. У артыкуле 17 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь запісана: "Дзяржаўнай мовай Рэспублікі Беларусь з'яўляецца беларуская мова. Рэспубліка Беларусь забяспечвае права свабоднага карыстання рускай мовай, як мовай міжнацыянальных зносін".

Я цвёрда перакананы, што ў Беларусі, як і ў любой іншай дзяржаве, павінна быць свая родная мова, бо калі ёсць мова -- ёсць нацыя, ёсць краіна! Няма мовы -- няма нацыі, няма краіны!

На мой погляд, гэтыя вывады для нас, беларусаў, маюць асаблівы сэнс і асаблівую значнасць.

Цяжка знайсці ў свеце краіну, якая, будуючы прававую дзяржаву, стварае розныя таварыствы па абароне ці ў падтрымку роднай мовы, мовы нашых бацькоў".

(З артыкула Мячыслава ГРЫБА "Жыве мова -- жыве нацыя".

"Народная газета", N 122, 22 мая 1996 г.).

ПЕРАСЯЛЕНЦЫ: ЧАС І ЛЁС

ХРОНІКА ТЭРОРУ

Успаміны відавочцаў пра эпоху "бацькі народаў" надзвычай каштоўныя для шырокага ўяўлення аб тым перыядзе, аднак самыя поўныя ўспаміны не змогуць замяніць архіўных дакументаў. Толькі справа ў тым, што для гісторыкаў, якія цікавяцца лёсам людзей, што пабывалі ў Яжоўскіх кіпцюрах так званых савецкіх праваахоўных органаў УНК--АДПУ--НКУС--МДБ, якраз гэтыя крыніцы інфармацыі былі доўгія гады недаступныя. Гаварыць аб поўным пераадоленні гэтай перашкоды яшчэ рана.

Перш чым пачаць расказ пра дакументальна пацверджаныя падрабязнасці арышту і далейшага лёсу беластоцкіх "ворагаў народа", хацелася б некалькі слоў сказаць аб першакрыніцах атрыманай інфармацыі -- архіўна-следчых крымінальных справах на асуджаных па артыкуле "контррэвалюцыйныя злачынствы". Усю шматгадовую гісторыю дзеяння карных органаў у краіне 20--50-х гадоў, якая стала адным з неабходных звёнаў усёй палітычнай сістэмы бальшавіцкай дзяржавы ў гэтыя гады, можна прасачыць па эвалюцыі справаводства органаў УНК--АДПУ--НКУС--МДБ.

Вядома, што ў першыя гады савецкай улады работнікі ЧК не вельмі абцяжарвалі сябе канцылярскай работай і дзейнічалі без "буржуазнага бюракратызму". У наступныя гады ідэя "усеагульнага ўліку і кантролю" атрымала рэалізацыю і ў стварэнні свайго савецкага справаводства ў карных органах. Калі ў тамах крымінальных спраў 20-х -- пачатку 30-х гадоў яшчэ прасочваецца нейкая назавершанасць карнага справаводства і імправізацыя следчых АДПУ у афармленні вынікаў сваёй працы, то ў тамах крымінальных спраў другой паловы 30-х гадоў ужо бачны вынікі вялікай працы па уніфікацыі і стандартызацыі следчага справаводства: друкарскім спосабам ці на ратапрынце ў сотнях тысяч экземпляраў былі надрукаваны анкеты арыштаванага, пратаколы аб заканчэнні следства, пратаколы вобыску, ордэры на арышт і *іншыя патрэбныя* для "органаў" дакументы.

Адным словам, усё было зроблена для павышэння прадукцыйнасці працы следчых НКУС, а тыя ў парыве службовага старання пайшлі яшчэ далей, распаўсюджваючы стандартызацыю крымінальных "спраў" і на іх унутраны змест. Таму многія "следчыя матэрыялы" на асуджаных, як братоўблізнятаў, немагчыма адрозніць адзін ад аднаго. Хіба што толькі стаяць розныя прозвішчы як асуджаных, так і вяршыцеляў іх лёсаў.

Бадай, галоўнае адрозненне адных тамоў следчых спраў ад другіх толькі ў нумары ды колькасці "ворагаў народа", аформленых у адной "справе". Даводзілася вывучаць як індывідуальныя, так і групавыя (да 125 чалавек) архіўна-следчыя "справы". Амаль кожная такая "справа" пачынаецца, як правіла, з трафарэтна напісанай кароткай даведкі на арышт чалавека ці групы людзей, у якой сцвярджаецца, што нібыта следствам па справе "выкрытай не ліквідаванай контррэвалюцыйнай шпіёнска-дыверсійнай паўстанцкай арганізацыі (ідзе назва арганізацыі. -- **І.К.**) выяўлена, што ў дзейнасці названай контррэвалюцыйнай арганізацыі актыўны ўдзел прымалі наступныя асобы" (пералічваюцца прозвішчы і імёны людзей, якія падлягаюць арышту). Завяршае гэты дакумент подпіс складальніка і пячаць адпаведнага райаддзела ці гараддзела НКУС.

Акрамя пячаці, гэтую "даведку" завяралі сваім "зацвярджаючым" подпісам начальнік упраўлення НКУС, а "санкцыянуючым" -- пракурор. Затым па гэтай абсалютна беспадстаўнай па зместу "даведцы" на загадзя асуджаных людзей выпісвалі ордэры на арышт, запаўнялі ўстаноўленыя следча-бюракратычныя паперы, прыгаворвалі, расстрэльвалі ці саджалі, а затым зноў пісалі "даведкі" на арышт ужо новай партыі асуджаных. Зрэшты, дакументы пацвярджаюць сведчанні аб тым, што арыштоўвалі і без фармальных даведак і ордэраў на арышт. Усё гэта наглядна ілюструюць тамы крымінальна-следчых спраў на нашых землякоў, пра якія і варта расказаць.

Вывучаныя архіўна-следчыя матэрыялы на беластоцкіх "ворагаў народа" пацвярджалі ўспаміны сяльчан аб тым, што збор свайго "ўраджаю" органы НКУС у вёсцы пачалі 13 жніўня 1937 года. Арыштавалі адразу шэсць чалавек. Ажыццявілі гэтае заданне супрацоўнікі Нарымскага акруговага аддзела НКУС Мальшаў, Веснін і супрацоўнік Крывашэінскага райаддзела НКУС Горкін. Дапамагалі ім у якасці панятых старшыня сельсавета Таткін і ўпаўнаважаны райвыканкома па Беластоцкаму сельсавету А. Асінцаў. Але наўрад ці маглі родныя арыштаваных ведаць гэтыя "слаўныя" прозвішчы (выключаючы панятых), а тым больш ведаць пра тое, што напішуць іншыя работнікі "органаў" у крымінальных справах іх блізкіх, да чаго прысудзяць і за што пакараюць...

Вывучэнне архіўна-след... матэрыялаў на арыштаваных ... жніўня 1937 года беластокцаў паказала, што ўсіх шасцярых размеркавалі па трох самастойных крымінальных "справах", з якіх індывідуальная была толькі на загадчыка гаспадаркі школ... Карэліна Мікалая Максіма... Рашэннем "тройкі" УНК... Захсібкраю ад 22 верасня 1937 года ён быў прыгавораны да вышэйшай меры пакарання і расстраляны 21 кастрычніка 1937 года. Справа на яго была перагледжана 22 ліпеня 1960 года ваеннай пракуратурай Сібірскай ваеннай акругі як сумежная. Гэта азначала, што ў крымінальнай справе за нумараам 7 126 не было заявы сваякоў аб яго рэабілітацыі...

На арыштаваных у вёсцы 13 жніўня 1937 года дырэктара школы П. Чырвонага, настаўніка П. Барысаўца, калгаснага ветэрынара Ф. Міхню, былога члена калгаса "Чырвоны штандар" Ф. Іоча і яшчэ пецярых ураджэнцаў Беларусі, што жылі на тэрыторыі Нарымскай акругі, была заведзена яшчэ адна крымінальная справа пад нумарам 7 138. У самым яе пачатку як рэчавы доказ падшыта схема так званай шпіёнскадыверсійнай контррэвалюцыйнай групы "Польскай арганізацыі вайсковай", якую ўзначальваў П. Чырвоны.

У адносінах Чырвонага ролю рэчавага доказу ў яго "падазроным мінулым" адыграла даведка, падпісаная начальнікам Нарымскага акруговага аддзела НКУС Мартонам аб тым, што Чырвоны Пётр Дзмітрыевіч сапраўды з'яўляецца перабежчыкам з боку Польшчы.

У якасці рэчавага доказу прыналежнасці да "антысавецкага" элемента Іоча Ф.К. паслужылі знойдзеныя ў яго пры вобыску чатыры экземпляры рэлігійнай літаратуры, манета царскай чаканкі вартасцю адзін рубель... У адносінах ветсанітара Міхні Ф.В. у якасці доказаў паслужыла знойдзеная пры вобыску паляўнічая сапсаваная бярданка і складзеная ў дзень арышту характарыстыка, падпісаная старшынёй сельсавета Таткіным. У гэтай характарыстыцы, у прыватнасці, гаварылася, што ў "калгасе Міхня займаўся шкодніцтвам па распаўсюджванню хваробы коней і як ветсанітар не забяспечыў выканання пастановы прэзідыума райвыканкома па барацьбе з чумой свіней..." П. Чырвонага асабіста дапытваў начальнік Крывашэінскага райаддзела НКУС Кіперваc, а Ф. Іоча, Ф. Міхню і П. Барысаўца -- сяржант дзяржбяспекі Баранаў. Пасля трох-чатырох допытаў яны "прызналіся", што з'яўляліся актыўнымі ўдзельнікамі контррэвалюцыйнай шпіёнскадыверсійнай арганізацыі пад назвай "Польская арганізацыя вайсковая" ("ПАВ"), нібыта вербавалі ў гэтую арганізацыю цэлы шэраг асоб, захоўвалі паляўнічыя ружжы для выкарыстання як узброеным паўстанні.

Чырвоны "прызнаўся", што быў завербаваны ў "ПАВ" ксяндзом Жукоўскім і з'яўляўся камандзірам паўстанцкага атрада. Подпіс Міхні стаіць пад прызнаўчымі паказаннямі аб тым, што ён быццам бы яшчэ з 1931 года з'яўляўся шпіёнам польскіх разведорганаў, а незадоўга перад арыштам падрыхтоўваў атручванне коней і буйной рагатай жывёлы ў калгасе "Чырвоны штандар". Фелікс Іоч "даў" паказанні, што нібыта рыхтаваў падпал складоў збожжа, падпаліў свінарнік у калгасе "Чырвоны штандар", "...які быў выратаваны дзякуючы намаганням калгаснікаў, якія збегліся...". На самай справе тады свінарніка ў калгасе ўвогуле не існавала. Надуманымі былі і іншыя абвінавачванні.

Абвінаваўчае заключэнне па справе Чырвонага і іншых пералічаных вышэй беластокцаў, а таксама яшчэ пецярых нашых землякоў, што праходзілі з ім па адной справе, склаў і падпісаў сам начальнік Крывашэінскага райаддзела НКУС Кіперваc, зацвердзіў -- начальнік Нарымскага акруговага аддзела НКУС Мартон. 18 кастрычніка 1937 года ўсе дзевяць чалавек пастановай Камісіі НКУС і пракурора СССР ад 18 кастрычніка па загаду нумар 128 былі асуджаны да ВМП і расстраляны 5 лістапада 1937 года.

Арыштаваныя ў кастрычніку 1937 года жыхары Беластока І. Назарук, Я. Люты, В. Смоліч, Б. Грык і жыхар Вазнясенкі І. Кісель, як і яшчэ дванаццаць беларусаў з пасёлкаў Нова-Кіеўка, Малічоўка, Прагрэс і іншых вёсак раёна "праходзілі" па той жа справе пад нумарам 7 138, што і Чырвоны П., толькі матэрыялы іх следчай справы знаходзіліся ў іншым томе пад нумарам дзесяць. Арышты ў Беластоку і Вазнясенцы 20 і 21 кастрычніка правялі супрацоўнікі Крывашэінскага райаддзела НКУС.

Арыштаваны Ян Люты на допыце 17 лістапада 1937 года следчаму Смірнову акрамя "прызнаўчых" паказанняў у прыналежнасці да контррэвалюцыйнай арганізацыі "ПАВ" паказаў, што вёў нібыта антысавецкую агітацыю сярод сялянаднаасобнікаў супраць уступлення іх у калгас.

У выніку "апрацоўкі" В. Смоліча ён "прызнаўся", што нелегальна ў Польшчу паехалі яго сын Вітольд і брат Адам. Асобай нарадай НКУС і пракурора СССР ад 14 снежня 1937 года ўсе семнаццаць чалавек былі прыгавораны да расстрэлу. Прыгавор прывялі ў выкананне 8 студзеня 1938 года.

Наступны віток рэпрэсіўнага махавіка для беластокцаў і іншых нарымскіх беларусаў і палякаў адбыўся 16 лютага 1938 года. Супрацоўнікі НКУС, якія прыехалі раніцой у Беласток, без асобых клопатаў арыштавалі апошніх пятнаццаць дарослых мужчын, што засталіся ў вёсцы. Пра далейшы лёс арыштаваных можна даведацца з архіўнаследчай справы пад нумарам 2642. У ёй былі сабраны матэрыялы яшчэ на 122 "актыўных удзельнікаў ПАВскай арганізацыі" з усёй вялікай Нарымскай акругі. У шасці даведках на арышт указаны прозвішчы 122 чалавек, але і ў адносінах 22 з іх даных аб арышце і далейшым "следстве" ў справе няма. Зусім магчыма, што яны былі арыштаваны яшчэ ра... і ў спісы на арышт трапілі ... угі раз з-за спешкі ці якім-небудзь чынам пазбеглі арышту... Аднак агульная лічба "122" ужо была прастаўлена, і яе патрабавалася "адпрацоўваць". Зрабілі гэта лёгка і проста: арыштавалі 22 чалавекі, якіх не хапала, ...радыцыйных даведак на ары... санкцыі пракурора. У ліку гэтых дадатковых двух "ворагаў народа" аказаліся Восіп Ляўко і Васіль Бембель, жыхары Вазнясенкі, даарыштаваныя адпаведна 26 і 28 лютага 1938 года.

Затраціўшы ўсяго 23 дні ад арышту да складання абвінаваўчага заключэння на групу 122 чалавекі, сфабрыкаваную справу адправілі ў Новасібірск. У другой палове мая ў Калпашава прыйшла шыфртэлеграма аб тым, што 21 красавіка 1938 года Асобая нарада ў асобе намесніка наркома НКУС СССР усіх без выключэння прысудзіла да вышэйшай меры пакарання -- расстрэлу. Прывялі прыгавор у выкананне 22 мая 1938 года ў Калпашаве.

На гэтым "рэпрэсіўная хроніка НКУСнага характару" ў адносінах жыхароў сібірскага Беластока завяршылася з-за выкрыстання "зыходнага матэрыялу" -- мужчын. Дзеля справядлівасці варта заўважыць, што рэпрэсіі па так званай лініі НКУС жанчын вёскі не закранулі. Ніхто з іх не быў асуджаны па артыкулу за "контррэвалюцыйныя злачынствы", хаця ў Нарымскай акрузе такія выпадкі мелі месца. Для нашых ураджэнцаў рэпрэсіі не спыніліся, а толькі прынялі іншыя формы. Жанчынам і дзецям наканавана было яшчэ доўгія гады несці на сабе цяжкае кляймо жонак і дзяцей "ворагаў народа" з усімі вынікамі. Падлеткам яшчэ трэба было вырасці, каб паслужыць кантынгентам ваенных і працоўных лагераў, армій, турмаў, папраўча-працоўных лагераў, а таксама іншых месцаў сацыялістычнага перавыхавання. Усё гэта яшчэ будзе наперадзе, а пакуль можна падвесці некаторыя вынікі прыведзенай вышэй "хронікі рэпрэсій".

Вывучаныя архіўна-следчыя справы трыццатых гадоў у адносінах жыхароў вёскі Беласток паказваюць, што з 30 жніўня 1937 года па 16 лютага 1938 года было арыштавана органамі НКУС 88 чалавек. Лічба ўражвае, калі ведаць, што ў вёсцы па выніках перапісу 1937 года налічвалася ўсяго 127 мужчын ад васемнаццаці гадоў да глыбокіх старых. 68 чалавек з усіх арыштаваных былі неабгрунтавана рэпрэсіраваны. І толькі дваім з іх пашчасціла застацца жывымі. Акрамя таго, да прыведзенай вышэй лічбы расстраляных і асуджаных вяскоўцаў трэба прыбавіць яшчэ больш 20 устаноўленых прозвішчаў жыхароў Беластока, якія паехалі на новыя месцы жыхарства і былі "ўзяты" органамі НКУС ужо там. Аднак і гэтая лічба яшчэ далёка не канчатковая.

І толькі сярод жыхароў блізкай да Беластока Верх-Броўкі органамі НКУС не былі выяўлены "ворагі народа" -- вельмі рэдкі выпадак для нарымскіх вёсак. Магчыма гэта адбылося таму, што ў ёй не жылі тады "падазроныя" беларусы і палякі, латышы ці немцы і да таго ж не знайшлося мясцовага Паўліка Марозава, здольнага "настукаць" на сваіх. А можа быць проста з-за таго, что нарымскімі нацменамі быў выканаы даведзены да органаў НКУС план ліквідацыі "ворагаў народа" і, значыць, у іншых месцах спатрэбілася менш работы для іх пошуку. Па нашых землякях жа, па ўсім відаць, ніякага плана даведзена не было, а дзейнічаў стаханаўскі заклік: "Чым больш -- тым лепш". Практычна не было ў Сібіры ніводнай польскай ці беларускай сям'і, якую б не закрануў у трыццатыя гады рэпрэсіўны каток. Колькі было такіх сямей? Пакуль на гэтае пытанне няма адказу.

Карная сталінская машына не спынілася на трыццатых гадах, і тым больш у адносінах да нашых землякоў. Напярэдадзе яшчэ былі масавыя дэпартацыі ў сібірскія прасторы ў канцы трыццатых --пачатку саракавых гадоў з раёнаў Заходняй Беларусі. Чакаюць грунтоўнага вывучэння і некаторыя даныя пра тайнае масавае пахаванне ваеннаслужачых польскай арміі ў раёне станцыі Тайга цяперашняй Кемераўскай вобласці ў канцы 1939 -- першай палове 1940 года.

...Кожны з тых, хто загінуў у Сібіры ў 30--40-я гады, жыў сваім жыццём, меў свае мары, сваё ўяўленне аб сэнсе чалавечага быцця. І ўсе яны без разбору былі аддадзены ў ахвяру існуючай сістэме чалавекапаядання.

Ігар КУЗНЯЦОЎ,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

Томск -- Мінск.

СТАРАСЦЬ, АБПАЛЕНАЯ ЧАРНОБЫЛЕМ

Заўсёды шкада кідаць родныя, абжытыя мясціны. Некалі вялікая вёска Вепрын Чэрыкаўскага раёна налічвала 760 двароў, цяпер яна напалову пахавана. Усе, хто хацеў, пераехалі на новыя месцы, атрымалі добраўпарадкаваныя кватэры ці асобныя дамы. Але 11 жыхароў Вепрына не захацелі расставацца з роднай вёскай -- значыць, яна жыве. Хаця перастала існаваць у спісах, што перашкаджае мясцовым уладам дапамагаць астатнім, скажам, выплачваць грашовую дапамогу. А людзі яе заслугоўваюць. Напрыклад, жыхарка Вепрына Зінаіда ІСАЧАНКА. Цяпер яна -- інвалід працы, а ў маладосці ўзнаўляла разбураны Данбас, потым 30 гадоў прарабіла даяркай у калгасе.

Апошнім жыхарам вёскі Малінаўка стаў 71-гадовы Павел ГНЕДАЎ, за спінай якога таксама вялікае працоўнае жыццё.

Фота Анатоля МАРУШЭЎСКАГА.

АЛЕСЬ САВІЦКІ

(Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.).

Нападаў на маёнткі і банкі, а здабытак шчодрай рукой раздаваў бедным сялянам, беспрацоўным, пагарэльцам, нядоімшчыкам, бясконным. Да жорсткіх прыгнятальнікаў пісаліся лісты, і варта было не паслухацца, як помста не прымушала сябе доўга чакаць. Амаль трацiна сродкаў ішла на вывучку паўстанцаў. Самую разнастайную: стральба з адной і абедзвюх рук, днём і ўначы, на гук і святло. Акрамя ваеннай вывучкі -- канспірацыя і грым. У якасці настаўнікаў найма́ліся адстаўныя царскія афіцэры, грымёры, мастакі. Існавала і свая, асобая ваенная тактыка савічан, якая ніколі больш не паўтарылася. На невялікія атрады карнікаў нападалі з вялікім гамам і шалёнай страляніной, ставячы мэтай не знішчыць, а прагнаць. Калі сутыкаліся з буйным атрадам і шанцаў на перамогу не было, атрад знікаў: імгненна разбіваўся на дробныя групы з заданнем у кароткі час апынуцца ад месца сутычкі не менш чым за 50 кіламетраў. У дарозе групы дробніліся, і магутная "длань" рускага цара бездапаможна лавіла паветра. З амбонаў яго праклiналі вернападданыя святары, а пад саламянымі стрэхамі за яго маліліся беларускія людзі. І, відаць, саламяныя малітвы былі бліжэй да Бога, бо, нават адкідваючы шматлікія легенды, што дайшлі да сягоняшняга часу, многае з дзеянняў Савіцкага нагадвала паданні рыцарскіх часоў. Разагнаўшы мясцовы атрад стражнікаў, савічане ніколі не кідалі забітых і параненых ворагаў. Загінуўшыя аддаваліся зямлі, параненыя атрымлівалі медыцынскую і (?) грашовую дапамогу. Калі ж успомніць статут "Ніколі не ліць задарма кроў", то не дзіўна, што на трэцім годзе гэтай незвычайнай вайны мясцовыя атрады адмовіліся выступаць супраць савічан.

Асаблiва папулярным імя Савіцкага стала сярод вучнёўскай моладзі. Арганізацыі савічан узнікалі як грыбы і, не ведаючы асноў канспірацыі, траплялі ў лапы расійскіх жандараў. Узамен узнікалі новыя. Прыгоды Савіцкага ўражвалі маладыя душы.

У доме вядомага віцебскага магната збіраюцца на нараду кіраўнікі карных атрадаў. Пасля -- баль. Увагу маладых паненак прыцягвае бравы ротмістр. Яго веданне тактыкі і прыёмаў савічан уразіла нават сівавусага палкоўніка.

-- З такімі малайцамі мы праз два тыдні зловім самога Савіцкага.

І сапраўды праз два тыдні, атрымаўшы звесткі, што на Гомельскім кірмашы Савіцкі адзяляе сялян, дзве роты акружылі кірмаш. Ніхто з сялян не ўзяўся паказаць Савіцкага. Урэшце знайшлася сквапная старая бабуля. З вазоў на яе плявалі, шпурлялі гнілой гароднінай. Савіцкага не знайшлі, але бабулі ўсё роўна насыпалі цэлыя прыгаршчы медзякоў.

На Палессе, дзе часта з'яўляліся атрады Савіцкага, прыехаў шэф жандараў у суправаджэнні генерала і чыноўнікаў. У размовах з палешукамі ім дапамагаў мясцовы архірэй, красамоўны малады чалавек. У канцы паездкі шэф жандараў, генерал і чыноўнікі сталі пад благаслаўленне архірэя.

Які быў канфуз у Пецярбургу, калі высветлілася, што і бравы ротмістр, і старая бабуля, і набожны архірэй аказаліся адной асобай -- Алесем Савіцкім. Разгневаны Мікалай ІІ загадвае выдзеліць 1 000 рублёў узнагароды таму, хто дапаможа злавіць альбо знішчыць Савіцкага ці хаця б навядзе на схову паўстанцаў. Для таго часу гэта была велізарная сума... Але ахвотнікаў на царскія срэбранікі не знаходзіцца.

А барацьба шырыцца. Ужо не толькі ў вёсках і мястэчках, нават у гарадах Беларусі становіцца няўтульна расійскім ураднікам і карным атрадам. Самадзержца "Вялікай, Малой і Белай Русі" хвалюе не толькі паўстанцкая дзейнасць Алеся Савіцкага. Больш небяспечнымі здаюцца яго выказванні: "...Беларус -- гаспадар на сваёй зямлі", "Не Сібір -- Беларусь наша Радзіма", "У Расіі свой парадак -- беларусу патрэбен свой"...

І расійскі ўрад ідзе на беспрыкладны ў мірны час крок: з Каўказа на ловы Савіцкага перакідваецца Дзікая дывізія. Разам з мясцовымі карнымі атрадамі тая сіла ў час войнаў вырашала лёс франтоў. Любыя звесткі аб савічанах шчодра ўзнагароджваюцца. Аблавы ідуць за аблавамі, а поспехаў няма. Быў, напаў, папярэдзіў... і знік! Дзе, куды -- невядома!

Наступіў красавік 1909 года, з зацяжной вясной, дажджлівы і халодны. Ва ўсіх буйных мястэчках, на крыжавых дарогах стаяць гарнізоны карнікаў, падраздзяленні Дзікай дывізіі.

І буйная галава Алеся распрацоўвае план, што склаў бы гонар і вопытнаму ваяру, -- напад на горад Гомель. Хай цар бароніць не толькі мястэчкі! Вызначаюцца чатыры аб'екты нападу: турма, банк, управа, казармы. У непралазных балотах ствараюцца базы, вызначаюцца шляхі падыходаў і адыходу. Апошні трохдзённы пошук быў надзвычай цяжкім і небяспечным. Да таго ж самога Савіцкага зваліў жорсткі прыступ малярыі. Знясіленага кіраўніка таварышы занеслі ў пуню на ўскрайку вёскі Краснае. Апошні загад -- з ім застаюцца два чалавекі, астатнія выконваюць заданне далей.

Калі з харчам у пуні было яшчэ нядрэнна, то холад, дзікі холад даймаў неймаверна. Распрануўшыся амаль да ніткі, ухутвалі дрыготкае цела хворага Алеся.

Урэшце адзін з паўстанцаў не вытрымаў: "Так мы яго не ўратуем. Патрэбны лекі ці хаця б гарачае малако!"

Да Гомеля, дзе можна знайсці і лекі, і лекара, -- 10 кіламетраў. Але малако -- яно тут, за кожнымі варотамі. На гэтым пагадзіліся, парушыўшы няўмольны загад Савіцкага -- на прывалах пазбягаць любых канта[illegible]

Вандроўкі за малаком трапілі на нядобрае вока, і ў рэшце рэшт царскія срэбранікі знайшлі свайго Іуду.

Але, зрабіўшы адну памылку, паўстанцы не зрабілі другой: варта ля пуні неслася няспы[illegible] і бездакорна.

Уп[illegible]ыя ў нечаканасці нападу, карнікі згрупаваліся вакол пуні, грымнулі залпам і рынуліся на дзверы. Рынуліся... і трапілі пад агонь чатырох рэвальвераў. Адхіснуліся, ударылі агнём, рынуліся зноў. Цяпер шэсць рэвальвераў грымнулі ў адказ. Пасля дзверы крыху расчыніліся, і вёрткі, як змей, паўстанец Калугін слізгануў у ноч, вярнуўся з дзвюма стрэльбамі і двума паўнюткімі патранташамі.

Напад падзейнічаў на Савіцкага лепш, чым гарачае малако. Прыўзняўшыся на локаць, адразу стрэліў у дзверы, потым устаў, крыху пахістаўся і больш ужо не хістаўся ўсю гэту страшную ноч. Пасля былі прапановы здацца, шалёны абстрэл, спробы запаліць будыніну. Прыхапіўшы стрэльбы, Калугін залез на гарышча, разабраў дах. Стала лягчэй. Цяпер і сярод салдат пачалі пасвістваць кулі. І не толькі пасвістваць. Ухапіўся за паранена плячо капітан карнікаў. І, чырванеючы ад сораму, выклікаў дапамогу.

Пачало світаць. Вось-вось павінна з'явіцца сонца. Заўважыўшы новыя шэрагі салдат, Савіцкі загадаў спыніць агонь, спынілі стральбу і салдаты. Бледны, са спаленымі жарам вуснамі, ён і цяпер быў спакойны і цвёрды. Нават усміхнуўся, кіўнуўшы ў бок салдат: "Праз пяць хвілін пачнуць радзіцца. Тады -- на прарыў".

Раптоўна расчыніліся дзверы, і трое паўстанцаў, страляючы з усіх рук, рвануліся да лесу. Вылазка аказалася такой нечаканай, што ледзь не хвіліну з боку салдат не чулася ніводнага стрэлу. І амаль прабіліся, амаль выратаваліся, калі Калугін, які бег апошнім, голасна застагнаў і грымнуўся вобзем. Без ніводнага слова Савіцкі кінуўся назад, падняў таварыша на рукі, ступіў некалькі крокаў і ціха, быццам аберагаючы, апусціўся з ім на зямлю, зрашочаны дзесяткамі куль азвярэлай ад супраціву салдатні.

Вярнуўся і трэці ўцякач.

Заліты слязьмі і крывёю, стаўшы над целамі сяброў, ён страляў і страляў, пакуль і сам не лёг побач на такую пякельную беларускую зямлю!

Узыходзіла сонца.

ПАМІЖ КАТАЛІЦТВАМ І ПРАВАСЛАЎЕМ

ВЯРТАННЕ АДШЧАПЕНЦАЎ

Разам з апытаннем праходзіла генеральнае межаванне, падчас якога ўрад збіраўся надзяліць кожную прыходскую царкву стандартным выдзелам 36 дзесяцін зямлі, каб адначасова ўладкаваць праваслаўны клір і схіліць уніяцкіх ксяндзоў. Аднак прынада не спрацавала. Бо сам жа ўрад забараніў землямерам умешвацца ў вотчынныя правы ўласнікаў. Памешчыкі-католікі не пажадалі выдзяляць зямельную норму. Прынамсі, да пачатку XIX стагоддзя з 265 цэркваў поўную норму атрымалі ледзь 30.

Памешчыкі не паведамлялі аб вакантных прыходах, процідзейнічалі ўліку прыхаджан, а іхнія звесткі, як пісаў член уніяцкай кансісторыі А.Кір'ят, такія няпэўныя, што "беспрестанным [illegible]двергаются отменам". Яны на[illegible] на распускалі чуткі, быццам з 178[illegible] года ўрад збіраецца пагалоўна агаліць бароды і валасы. Паколькі ў 1782 годзе праходзіў агульны, падушны перапіс, то саму рэвізію ацэньвалі як масавы запіс у праваслаўе. Каб сяляне не паддаліся ўрадаваму [illegible]ліку, іх страшылі павелічэннем [illegible]ржпадаткаў, а на адступнікаў ускладвалі дадатковыя павіннасці. Каб толькі не паддаліся. Каталіцкія колы скарысталіся апытаннем і сталі схіляць уніятаў на свой бок.

Разгарэлася, так бы мовіць, вайна за сэрцы і душы уніяцкай паствы. Урад падахвочваў надзейных памешчыкаў тым, што дазволіў будаваць дамовыя цэрквы, якія потым асвячалі ў якасці прыходскіх. Пад цэрквы тэрмінова адводзілі нават пакгаўзы і мытні. Для перавода ўжывалі часам кватаруючыя войскі і памежную ахову. У Віцебску галосным стаў выпадак, калі камендант граф С.Мініх прыпісаў 93 хаты слабаджан да магістрата, а затым пацягнуў іх як ужо гараджан у батальённую царкву з дапамогай плац-маёра. У Полацкім павеце сяляне ўсяе межаўскай парафіі адмовіліся прыняць праваслаўнага папа і г.д. Як ні стараўся ўрад зрабіць аправаслаўленне негалосным, а ў шмат якіх месцах сяляне "много оному противились, сказывая, что умрут в рожденной вере", або: што "ваши указы так важны, как собаку в задницу целовать". Губернатары нават папракалі руплівцаў уз'яднання -- маўляў, дастаткова было апытаць не ўсіх прыхаджан, а хаця б палову!

Каб атрымаць вакансіі для свяшчэннаслужыцеляў, урад заняўся высвятленнем лаяльнасці уніяцкага духавенства. Пры тым аказалася, што ў Полацкай губерні з 1772 года вернападданую прысягу не прынесла 17 манахаў базіліянскіх кляштараў і 85 прыходскіх плябанаў. У Магілёўскай губерні прысягнула 44 манахі і 306 ксяндзоў. Улады нават збіраліся выгнаць за мяжу палову манахаў-базіліянаў. Потым вырашылі не зачыняць тыя кляштары, а выключыць іх з ліку прыватных уласніцкай зямлі і прыгонных. Чарговы раз урад адступіў перад перашкодамі, паспеўшы з 1780 да 1783 года абярнуць у праваслаўе каля 140 тысяч уніятаў.

Гэтаму спрыяў раскол паміж манаскім і белым (прыходскім) уніяцкім духавенствам. Наступнік Смаржэўскага І.Лісоўскі заняў пасад архіепіскапа (1784 год) і атрымаў у спадчыну 16 тысяч дзесяцін зямлі з 3 197 прыгоннымі. З той маёмасці полацкая кафедра штогод мела звыш 1 тысячы рублёў даходаў. На ўласны стол мітрапаліту ішло 357 рублёў, акрамя 2 400 рублёў ад паншчыны на ўласных фальварках. Лісоўскі надта гараваў з мізэрнасці такога харчавання і маліў аб дзяржаўнай падтрымцы. Не атрымаўшы яе, ён рашыў адзінаўладна распараджацца багаццямі базіліянскага ордэна. Базіліянскі клір строга захоўваў цэласць сваіх фундушаў, складзеных з падараванняў памешчыкаў і схаваных пад залогі або пераведзеных у склад земскіх (прыватных) уладанняў. Базіліяне засцерагалі набытае і ўласнае польска-арыстакратычнае адрозненне ад простанароднага ці мужыцкага, прыходскага духавенства. Як паслухмяны Пецярбургу уладыка, Лісоўскі націснуў на гэты снабізм ордэна, каб адарваць тым часам ад кляштараў прыходскія цэрквы і пазбавіць манахаў, так бы мовіць, матэрыяльнай базы.

На пачатку 1782 года базіліяне абавязаліся ўласнымі падпісамі не пярэчыць назначэнню мітрапалітам манастырскіх настаяцеляў і прыходскіх плябанаў. Узамен Лісоўскі абяцаў не ўмешвацца ва ўнутранае кіраванне ордэнам і не перашкаджаць выбару суперыёраў. Аднак, стаўшы архіепіскапам, ён даў базіліянам 3 месяцы на зварот да старажытнага грэчаскага абраду з пагрозай скідання непаслухмяных. 24 чэрвеня 1789 года ён абвінаваціў полацкіх манахаў у патаемным вывазе золата за мяжу, а членаў уніяцкай кансісторыі -- у прысваенні кафедральных даходаў. Кансісторыя, у сваю чаргу, папракала яго ў парушэнні закона 1710 года, які вызваляў ордэн ад кантролю полацкіх архіепіскапаў, і не дапусціла да рэвізіі маёнткаў. Яны выправілі ў Пецярбург скаржнікаў на чале з прафесарам тэалогіі С.Навакоўскім.

Распалены супраціўам, Лісоўскі тут жа паставіў па ўсіх базіліянскіх кляштарах сваіх ігумнаў, візітатарамі (рэвізорамі) назначыў ігумна мцэнскага манастыра С.Канановіча з трыма памочнікамі. Хутка рэвізоры паведамілі, што з 50-ці паслушнікаў 13 пастрыгліся ў манахі патаемна і прынялі навіцыят пад прысягай архімандрытаў, чым уласна і зняважылі сан архіепіскапа. Царскі ўрад прыняў бок Лісоўскага і вытурыў хадайнікаў са сталіцы. Хаця базіліянскі ордэн і захаваў свае багацці, але пад наглядам аддана ўраду ўладыкі.

Чарговы наступ на секту быў спалучаны з канчатковым далучэннем беларускіх зямель да імперыі і падтрымкай уніяцкім духавенствам паўстання 1794 года на чале з Т.Касцюшкам. У лютым 1795 года мінскі губернатар І.Няплюеў распарадзіўся перад духоўнымі ўладамі "всякими мерами стараться о приведении униатов в благочестие". У дапамогу ім далі войскі і земскіх начальнікаў. Тыя пастараліся і абярнулі каля 85 тысяч прыхаджан. Аднак пры апытанні простых люд часта гаварыў, што "предки наши были ль православными, того не знаем,.. в якой вере крестились, в такой и хочем умереть" і што "если ксендзы примут благочестие, то и мы к тому приступим". Тады, 6 верасня 1795 года, царыца ліквідавала ўсе уніяцкія епархіі і на іх месцы стварыла адзіную Беларускую на чале з лагодным Лісоўскім. Ён атрымаў права закрываць некамплектныя кляштары. Уступаць у манаства не дазвалялася без манаршага дазволу. Звольненым епіскапам і ксяндзам вызначылі пажыццёвыя пенсіі. За кошт захопленых уладанняў уніяцкага духавенства царыца выканала амаль палову раздач сваім прыдворным і паслугачам. Пакрысе загарэлася вуголле непрыязні і апазіцыі.

Наступнік Кацярыны ІІ Павел І таксама не любіў уніятаў, якіх называў "ни то ни сё, ни рыба ни мясо" і якім заставаўся адзін шлях -- у праваслаўе. Аднак ён выдатна спалучаў уласнае дзікае самаўладдзе з прапольскім ухілам.

Працяг.
Пачатак у № 21

Яўген АНІШЧАНКА.

НА ЗДЫМКУ: Іраклі ЛІСОЎСКІ.

САР'Я

(НАРЫС З ГІСТОРЫІ МАЁНТКА І РОДУ ЛАПАЦІНСКІХ)

Касцёл быў асвячоны ў 1792 годзе ў імя Св. Тройцы, Св. Язэпа і Сэрца Ісуса родным братам фундатара храма трыпалітанскім біскупам Юзафам Лапацінскім, які 15 апошніх гадоў свайго жыцця правёў у Сар'і. Гэты прадстаўнік роду Лапацінскіх быў шырока вядомы сучаснікам сваімі ведамі і цнотай. Памёр ён у 1803 годзе і быў пахаваны ў Росіцкім касцёле.

Наступнае пакаленне Лапацінскіх таксама дбала пра існаванне храма. Дрысенскі маршалак Тамаш Ігнат Лапацінскі адпісаў касцёлу напачатку вёску Ліпнікі, 50 беркаўцаў сена ды 20 вазоў саломы, а пазней, у 1812 годзе, — яшчэ 400 злотых, забяспечаных ім на фальварку Росіца. Жонка Тамаша Барбара з Шадурскіх у 1807 годзе заснавала пры касцёле шпіталь "для 12-ці ўбогіх сар'янскіх падданых". Пасля смерці гэтая пабожная жанчына была пахавана ў склепе Росіцкага касцёла.

У другой палове XIX стагоддзя гэты касцёл быў адзіным парафіяльным каталіцкім храмам на ўсю ваколіцу. Да яго былі прыпісаны тры невялікія капліцы: у Балінах, Бігосаве і Наўлянах. У 1880-х гадах агульная колькасць парафіян Росіцкага касцёла ў гонар Св. Тройцы перавышала 6 000 чалавек, што было занадта многа для невялікага па памерах храма.

Насельніцтва Росіцы не было аднародным у канфесійных і этнічных адносінах. Прадстаўнікі шляхты лічылі сябе палякамі і спавядалі каталіцтва. У касцёл хадзіла і пэўная частка беларусаў. Другая частка беларускага насельніцтва была праваслаўнай і наведвала царкву, што была ўзведзена ў мястэчку коштам урада пасля паўстання 1863 года. У Росіцы жыло і шмат яўрэяў, асноўны занятак якіх складалі рамёствы і дробны гандаль.

Мястэчка было невялікім па памерах. Размяшчалася яно паблізу Росіцкага стаўка і складалася з адной прадольнай вуліцы ды слабады сялян-уласнікаў. Паводле звестак інвентара сар'янскага маёнтка за 1871 год, у Росіцы налічвалася 42 дамы, у якіх жылі 243 чалавекі. Сялянская слабада пры мястэчку складалася з 35 дамоў.

Пасля ўступлення ў валоданне Росіцай Ігната Лапацінскага з ім і мясцовым яўрэйскім таварыствам адбылася адна непрыемная гісторыя, якая дадае новыя штрыхі да партрэта ўжо добра вядомага нам шляхціца. З пажоўклых аркушаў архіўных спраў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь зусім нечакана перад намі паўстае жорсткі і бязлітасны юдафоб, так непадобны да пяшчотнага і сентыментальнага будаўніка касцёла ў Сар'і. Справа ж заключалася ў наступным.

Зрабіўшыся паўнапраўным уладаром сар'янскага маёнтка, Ігнат Лапацінскі пажадаў выселіць з яго ўсіх яўрэяў, якія на той час жылі пераважна ў Росіцы і яе ваколіцах ужо больш за сто гадоў. На зямлі, што належала Лапацінскаму, жыло каля 60 яўрэйскіх сем'яў агульнай колькасцю 250 чалавек, якія заўсёды спраўна плацілі ўладару належны зямельны чынш. "Адчуваючы гнеў да саслоўя яўрэяў", дрысенскі маршалак найперш вырашыў стварыць ім невыносныя ўмовы для існавання, каб яны самі пакінулі межы маёнтка. Што гэта былі за ўмовы, даведваемся са скаргі росіцкіх яўрэяў міністру ўнутраных спраў Расійскай імперыі Сяргею Ланскому, датаванай 10 лістапада 1856 года. У ёй, у прыватнасці, гаварылася: "Па-першае, Ігнат Лапацінскі стварыў пры маёнтку сваім суд з трох абраных ім уласных сялян, якім прадаставіў неабмежаваную ўладу дзейнічаць супраць яўрэяў па сваёй волі. І вырак гэтага суда выконваўся заўсёды самым жорсткім чынам шляхам вымання зімой у самы люты мароз акон і дзвярэй. Па-другое, не задавальняючыся гэтым, ён забараніў куплю харчовых запасаў, так што мы павінны былі ехаць у аддаленыя мясціны за хлебам. Зрэшты, забараніў куплю дроў не толькі ў сваіх сялян, але і ў усіх чужых, нават і тыя, што былі ў некаторых гаспадароў у запасе, гвалтам адабраў у зімнюю пару (...) Гэтай мерай ён паспеў пазбавіць нас пяці бязвінных душ, якія зрабіліся ахвяраю пакутлівай смерці ад невыноснага холаду".

Аднак Ігнат Лапацінскі не задаволіўся толькі гэтымі мерамі. З яго згоды 30 жніўня 1856 года адміністратар сар'янскага маёнтка Людвік Мірскі разам з 600 сялянамі разрабаваў яўрэйскія гаспадаркі, а саміх уладароў іх вывез прымусова з мястэчка і пакінуў у полі. Яшчэ адзін налёт на росіцкіх яўрэяў быў учынены праз некалькі дзён, у ноч з 2 на 3 верасня, калі 200 сялян на чале з валасным пісарам Юхневічам паспрабавалі вывезці яўрэйскія сем'і ў Дрысу, а маёмасць іх аддалі рабунку. У выніку гэтых злачынных акцый былі разбураны 31 дом і гаспадарчыя пабудовы, шмат яўрэйскіх сем'яў пазбавіліся даху над галавой і ўсялякіх сродкаў да існавання.

Не да ўсіх сваіх падданых дзяржаўныя структуры Расійскай імперыі ставіліся з аднолькавай увагай. Спатрэбілася цэлыя тры гады на тое, каб скарга росіцкіх яўрэяў на памешчыка Лапацінскага была разгледжана ў Правячым Сенаце. Аднак і там яна не была канчаткова вырашана, а накіравана на дагляд у Віцебскае губернскае праўленне, дзе розныя чыноўныя людзі займаліся ёю на працягу яшчэ трох гадоў. За гэты тэрмін назбіралася ёмістая архіўная справа, якая заняла 883 вялікафарматныя аркушы і зараз захоўваецца ў Нацыянальным архіве РБ. З яе вынікае, што Сенат сваім указам ад 23 кастрычніка 1859 года прадпісаў Віцебскаму губернскаму праўленню хутчэй вырашыць канфлікт паміж Ігнатам Лапацінскім і росіцкімі яўрэямі. Непасрэдны разгляд справы быў даручаны Дрысенскаму павятоваму і земскаму суду. Нарэшце ў сакавіку 1860 года справа была вырашана на карысць яўрэйскай грамады: выселеных яўрэяў было загадана вярнуць "на жыхарства ў слабадзе Росіца". З такім рашэннем не пажадаў пагадзіцца Ігнат Лапацінскі, які накіраваў адпаведную скаргу міністру ўнутраных спраў С.Ланскому. У красавіку 1861 года да гэтай жа інстанцыі зноў апелявалі "дрысенскія мяшчане Росіцкага яўрэйскага таварыства", і ім, нарэшце, удалося канчаткова выйграць справу. Памешчыка Лапацінскага абавязалі адбудаваць разбураныя па яго загаду яўрэйскія дамы.

Аднак не так проста было прымусіць наравістага Ігната Лапацінскага рабіць тое, чаго ён не жадаў. Ён катэгарычна адмовіўся даваць накіраванаму да яго віленскаму паліцмайстару падпіску аб выкананні рашэння суда і ўвогуле змарнаваў яшчэ процьму часу сваёй упартасцю. Толькі ў другой палове 1862 года паміж уладаром маёнтка Сар'я і росіцкімі яўрэямі было дасягнута пагадненне, а да верасня месяца таго ж года толькі 7 яўрэйскіх сем'яў з ліку выгнаных Лапацінскім не змаглі вярнуцца на жыхарства ў Росіцу.

Атрымаўшы магчымасць зноў жыць у мястэчку, росіцкія яўрэі зноў вярнуліся да сваіх звыклых заняткаў. На пачатку XX стагоддзя іх колькасць амаль у 3,5 раза перавысіла колькасць хрысціянскага насельніцтва Росіцы: сярод 647 жыхароў яўрэяў было 501 чалавек. У гэты час павялічылася і само мястэчка. У ім было цяпер 250 драўляных пабудоў (праўда, з іх толькі 103 выкарыстоўваліся для жылля) і 6 камяніц. Стары драўляны касцёл у гонар Св. Тройцы, дзякуючы новаму павелічэнню колькасці парафіян, зрабіўся ўжо зусім цесны, і таму было вырашана прыступіцца да будаўніцтва новага мураванага храма.

Ініцыятыву па арганізацыі прац па ўзвядзенні новага касцёла ўзяў на сябе пробашч старога храма ксёндз Тодар Кулікоўскі. Дзяржава па-ранейшаму не надта ахвотна выдаткоўвала сродкі на будаўніцтва новых каталіцкіх касцёлаў, таму ксёндз Кулікоўскі выраш[illegible] сабраць іх сярод сваіх пабожных п[illegible]іян, у якіх ён карыстаўся вялікім аў[illegible]рытэтам. Адбыўся парафіяльны сход, на якім было вырашана кожнаму землеўладальніку ўнесці грашовае ахвяраванне ў памеры 1,5 рубля з кожнай дзесяціны зямлі. Гэтым быў пакладзены пачатак фундушу на богаўгодну[illegible]праву, які пазней дапоўнілі [illegible]зімі ахвяраваннямі шляхціцы Шадурскія з Наўлян і Нітаслаўскія з Бігосава. Аднак самае вялікае ўкладанне зрабіў Станіслаў Лапацінскі, сын Ігната, які ахвяраваў на касцёл мільён штук цэглы, 5 000 дрэў і 20 тысяч рублёў гатоўкай. Праўда, выдаткі на ўзвядзенне новага храма перакрылі ўсе сабраныя грошы, і ксяндзу Кулікоўскаму яшчэ неаднойчы давялося звяртацца да новых ахвярадаўцаў.

14 чэрвеня 1905 года ад Магілёўскай рыма-каталіцкай духоўнай кансісторыі быў атрыманы дазвол на ўзвядзенне новага касцёла ў Росіцы, і ўжо ў наступным годзе асвяцілі яго закладны камень. Будаўніцтва храма доўжылася пяць гадоў, з якіх два былі адметныя тым, што на іх працягу ніякіх прац увогуле не праводзілася з-за поўнай адсутнасці сродкаў.

Мураваны Росіцкі касцёл быў узведзены ў традыцыях так мілай сэрцу ўладароў маёнтка Сар'я неагатычнай архітэктуры з чырвонай неатынкаванай цэглы. Храм меў тры нефы, пяцігранную апсіду і дзве ўзнёслыя вежы на галоўным фасадзе. Да нашага часу захаваўся асноўны аб'ём будынка, пазбаўлены, праўда, абедзвюх вежаў фасада, што адразу надало яму прысадзісты і каржакаваты выгляд. Архітэктурнае аздабленне галоўнага фасада Росіцкага касцёла, як можна меркаваць паводле яго выявы, змешчанай у кнізе "Нашы касцёлы" (1913 год), вельмі нагадвала аблічча касцёла Св.Барбары на старадаўніх каталіцкіх могілках у губернскім Віцебску. Абодва храмы мелі падобныя прапорцыі двух ярусных вежаў (чатырохгранных у першым і шасціграных у другім ярусе), аднолькавыя гранёныя шатры ў іх завяршэнні, аналагічныя трохкутныя франтоны над уваходамі і ў завяршэнні цэнтральных частак фасадаў. Віцебскі касцёл быў узведзены амаль на 30 гадоў раней -- у 1884 годзе, і аўтарам яго праекта быў інжынер Віктар Піятроўскі-Юнаша. Магчыма, пры ўзвядзенні храма ў Росіцы быў выкарыстаны гэты ж самы праект, што значна змяншала агульны кошт новай будоўлі. Такое паўтарэнне, калі яно і было, думаецца, не надта шкодзіла эстэтычным густам мясцовага насельніцтва -- Віцебск і Росіца знаходзіліся на адлегласці амаль дзвюх соцень вёрст адно ад аднаго, і наведаць хоць раз у жыцці губернскае места выпадала далёка не кожнаму жыхару Дрысенскага павета.

Росіцкі касцёл быў асвячоны 20 снежня 1911 года ў імя Сэрца Ісуса і Св.Антонія Падуанскага. У храме было 5 алтароў. Галоўны алтар з дубовага дрэва быў перанесены са старога драўлянага касцёла, які на той час быў ужо разабраны і прададзены на будаўнічыя матэрыялы аднаму млынару. Яшчэ 4 алтары -- у гонар Маці Божай Вастрабрамскай, Св.Язэпа з дзіцём Ісусам, Св. Пакутніка Станіслава Кракаўскага і Св. Антонія Падуанскага — былі выкананы таксама з дуба і размяшчаліся ў бакавых прыдзелах. Абразы для гэтых алтароў ахвяравалі парафіяне: абраз Маці Божай Вастрабрамскай -- паны Шадурскія, абраз Св.Язэпа -- Нітаслаўскія з Бігосава, абраз Св.Станіслава — Станіслаў Лапацінскі.

З цяжкасцю пабудаваны на дабрачынныя ахвяраванні, Росіцкі касцёл не меў асаблівага і багатага ўнутранага начыння. Са старога храма ў яго быў перанесены арган на 6 рэгістраў, які, паводле звестак касцёльнага інвентара за 1914 год, быў "сапсаваны, пацукамі падточаны і ўжо больш за месяц не выдаваў ніводнага гуку". Адметнасцю храма была, бадай што, толькі кафляна-цэментная плітка падлогі — дабрачыннае ахвяраванне Шадурскіх з Наўлян.

На пачатку XX стагоддзя росіцкая парафія была самай вялікай на Віцебшчыне і налічвала ў сваім складзе 8 тысяч вернікаў. Найбольш аддаленыя вёскі знаходзіліся на адлегласці 25 вёрст ад мястэчка, што, аднак, не замінала парафіянам наведваць Росіцкі касцёл у самыя радасныя і змрочныя часіны свайго жыцця.

АПОШНІЯ ЎЛАДАРЫ

Станіславу Яну Лапацінскаму давялося стаць апошнім уладаром Сар'і. Ягоны сын Эўзебіюш Марыян Ян Станіслаў (1882-1961), вядомы гісторык мастацтва, бібліяфіл і калекцыянер, у Сар'і ўжо не жыў. Нарадзіўся ён 1 сакавіка 1882 года ў Кіеве, скончыў гімназію ў Рызе, далей вучыўся ў Ягелонскім і Дэрпцкім (сучасны г.Тарту) універсітэтах, шмат гадоў падарожнічаў па Еўропе, наведаў Францыю, Швейцарыю, Італію.

Прадстаўнікам роду Лапацінскіх увогуле вельмі шчасціла трапляць на старонкі дзённікавых запісаў сваіх сучаснікаў. Захаваліся такія нататкі і пра Станіслава і Эўзебіюша Лапацінскіх, якія пакінула нам Яніна Жалтоўская з Путкамераў, стрыечная сястра першай жонкі Зібі (так у сям'і звалі малодшага Лапацінскага). Мемуары гэтыя пад назвай "Іншыя часы, іншыя людзі" былі напісаны аўтаркай на эміграцыі і выдадзены ў Лондане ў 1959 годзе. Насычаныя каларытнымі падрабязнасцямі і суб'ектыўнымі ацэнкамі, яны пераносяць нас у атмасферу жыцця сар'янскага маёнтка 1905--1908 гадоў і вельмі яскрава акрэсліваюць вобразы яго ўладароў.

"Пан Станіслаў Лапацінскі як чалавек свецкі і дбаючы пра заваяванне людзей рассыпаўся ў гасціннасці і пачцівасці. Ягонае красамоўства, пастава, лад жыцця, павага, якой ён быў абкружаны, рамантычныя недагаворванні пра нябожчыцу жонку маглі абудзіць сімпатыю. Насіў ён сябе па-панску, і мы называлі яго -- ваявода, -- пісала ў сваіх успамінах Яніна Жалтоўская. Чытаем іх далей: "Жанаты ён быў з графіняй Борх, якая паходзіла з вялікага, але заняпалага роду, рана аўдавеў, аднак усе ведалі, бо ён сам гаварыў аб гэтым, што не суцешыўся пасля яе страты і кожны год наведваў магілу жонкі ў Швейцарыі. Таксама вельмі маладым атрымаў ён вялікую спадчыну, абцяжараную, аднак, даўгамі, прычынай якіх было марнатраўства бабкі Дароты з Марыконі, і таму працаваў у Кіеве адвакатам, каб уратаваць спадчыну".

Шляхетная пастава Станіслава Лапацінскага, яго прыгожы твар "з арліным носам і спушчанымі ўніз вусамі", як адзначае Яніна Жалтоўская, падабаліся сучаснікам. Выключэнне складала толькі нейкая пані Трыпольская, якая казала ў салонах, што менавіта такім яна ўсё жыццё і ўяўляла сабе пана Твардоўскага, які, як вядома, вадзіў сяброўства з самім д'яблам.

Яніне Жалтоўскай неаднойчы даводзілася гасцяваць у Лявонпалі і Сар'і. Упершыню яна наведала Сар'ю ў 1907 годзе. Апроч Станіслава Лапацінскага там жылі былы настаўнік Эўзебіюша пан Гінтаўт і старая ахмістрыня Юзэфа Шчучкава.

Людміла ХМЯЛЬНІЦКАЯ.

НА ЗДЫМКУ: палац у Лявонпалі.
Фота 1976 года.

Працяг.
Пачатак у NN 16 — 21.

Святлана ЯВАР

СЛОВА ПРА БАЦЬКУ

(ПАЭМА)

ПРАЛОГ

Беларусь патанула ў бясконцай журбе,
дождж слязьмі разліваўся балючай жалобы:
дзесяць год па Чарнобылі. Плакалі ўсе,
закрануты чый лёс вынішчэння быў спробай.

Родных вёсак няма -- і пакінуты хаты,
на здзічэлых палях боль спраўляе звяр'ё...
Страшна страціць куток свой часінаю клятай.
Горка нат не зірнуць, як магілы бацькоў зарастаюць быллём.

У жалобным сягонняшнім дні забываеш пра ўласнае гора.
Бацька рана занадта, прадчасна памёр... Дык чаму
бедаваць без патолі прымушана, падаць бязвольна --
прысвячаць смутак толькі яму аднаму!

На каленях стаіць у малітве за ўмёрлых краіна...
Далучуся да слоў супакою. Гасподзь, прынясі
шчасця райскага хіба па смерці: спачылым
з-за чарнобыльскай лютай атруты. Даруй і спасі!

Хмара чорнага пылу таксама кранула сямейку,
што ніколі нікому не зычыла ліха. Сырой
беларускай зямлёю засыпалі. Сачанкаў жменьку:
бабу Веру, і дзядзьку Міколу, і дзядзьку Рыгора, і бацьку майго.

Пры жыцці нахапаліся шмат радыяцыі,
пахварэлі ды дружна пайшлі на той свет.
Патрыётам, не снілася ім эміграцыя.
...Ад жывых шлю каханым сваяцкі прывет.

БАЦЬКА

У Беларусі талент расквітнеў
Барыса Сачанкі. Празаік, публіцыст,
арганізатар выдавецкай справы
руплива-цяжка працаваць, марнець,
за адраджэнне ваяваць -- меў права!

Бог, людзі паспрыялі напісаць
дзесяткі кніг. Гісторыя ды лёс, прырода і Радзіма...
Бацька перад смерцю падказаць сябрам
паспеў: "Народу памажыце стаць адзіным".

Адвечны бацькаў непакой... Гарэць
хацеў, вядома. І на працы ў будзень
закончыў жыць. Ступіла ў хату смерць.
Ужо больш бацькі іншага не будзе.

А пры жыцці тармусіў, хваляваў,
гасцей прыводзіў ледзь не кожны вечар.
І тэлефон да ночы не змаўкаў,
то з бацькам дамагаліся сустрэчы.

...Зарплату шчодра траціў на выданні,
якія кілаграмамі цягаў:
былі тут Бунін, Блок, Ясенін ранні,
ды процьма аўтараў, што мала хто і знаў.

Купляў тамы, бо ведаў скарбу вартасць.
Для дочак, для унукаў назбіраў
бібліятэку з тысяч кніг. Упартасць
у п[illegible]ку каштоўных выяўляў.

Быў чалавек шырокае натуры --
цікавіўся мастацтвам. Сапраўды,
прыкметнаю лічыўся ён фігурай...
Характар меў і цвёрды, і круты.

Як ставіў мэту, дасягаў няўхільна.
Аб'ехаў некалькі краін (не падлічыць).
знаёмствы звёў. Ды пад плітой магільнай
да юбілею здолеў галаву злажыць.

Галоўная пра бацьку памяць -- кнігі,
што выдаў, напісаў і назбіраў.
Хіба ж не дзеля радаснага мігу,
як назавуць Барысам-кніжнікам, сканаў!..

ЭПІЛОГ

На спачын сыходзяць душы
з розных месцаў і краін.
-- Адкажыце, кволы, дужы,
хто зямлі якое сын!
Бацька скажа: "Беларусі".
Прыме пантэон душу.

Бацькам шчыра ганаруся,
ў сэрцы успамін нашу.

Часта трызніцца [illegible]
малады, здаро[illegible]...

Веры, што жывы, пазбыцца
не магу. Развейся ж, сон!

-- Бацька, мо' не на пакуту,
а на шчасце гадаваў!
Ах, у цела я закута,
дык не выйсці, не спаткаць.

Царства Божае калісьці
аб'яднае назаўжды.
Татачка, штоночы сніся
і ахоўвай ад бяды.

...Гулка б'ецца сэрца ўночы.
Капытом Пагоня б'е.
Хто ж па Бацькаўшчыне крочыць
больш свабодна не дае!

Напалохай іх, татуля,
здань, да здраднікаў прыйдзі.
Каб духоўна не паснулі,
проста ў вочы паглядзі.

І, не ўводзячы ў спакусу,
чарвякамі хай паўзуць
прэч адгэтуль, беларуса
"белым россом" не завуць!

26--29 красавіка 1996 года.

НА ЗДЫМКУ: Барыс САЧАНКА ў роднай вёсцы з маці і дочкамі.

КАРАЛІШЧАВІЧЫ, КАРАЛІШЧАВІЧЫ...

(СТАРОНКІ НЕ ХРЭСТАМАТЫЙНЫЯ)

2. ЯК ПОЗНА-ПОЗНА І ЯК РАНА-РАНА...

У мяне захаваліся здымкі. Памятка незабыўнага Часу. І незабыўнага самога Міхася Лынькова... Яшчэ і натхнёнага фатографа!

Каралішчавічы. Наш Дом творчасці. Вакол эпічныя хвоі... І тут жа на фоне гэтых хвояў -- не буйным планам -- невялікі гурт пісьменнікаў, хто адпачываў у Каралішчавічах тым вераснем 1950 года. Усе мы на тым здымку такія маладыя. Амаль усе з дзецьмі... Яшчэ малымі...

О бязлітасны час! Я ўглядаюся ў тыя маладыя твары, знаёмыя і цяпер ужо незнаёмыя, нібыта шукаю ў іх адказу: "Калі ж гэта ўсё здарылася?" І ў вушах маіх міжволі, як акорд рэквіема, гучыць у адказ з таго далеку: "Як позна-позна і як рана-рана..." Даўно няма сярод нас, немаладых і пасівелых, заўсёды некалі насмешлівага жартаўніка Усевалада Краўчанкі з таго здымка. Няма сціплага і негаваркога Пятра Валкадаева. Змоўк назаўсёды нязменна імпазантны "Кабзар" -- Павел Кабзарэўскі... Назаўсёды змоўкадышоў Анатоль Астрэйка.

Ды і сам Майстар тых здымкаў, што не забыў ніводнага "в'юнашы", ніводнай "атракавіцы" (кожнаму, калі не аддаў асабіста, дык поштай паслаў здымкі дадому!), і сам Майстар пакінуў ужо нас.

...А ў тыя першыя пасляваенныя гады ён штолета прыязджаў у Каралішчавічы і нязменна жыў у 6-м (на другім паверсе) лынькоўскім пакоі. З маладой жонкай Соф'яй Захараўнай -- прыгажуняй беларускага кшталту: статнай, як свежая кветка, вабнай, прыветна-гаманкой і вясёлай.

...Першая жонка Міхася Ціханавіча -- яўрэйка (успомніце чараўніцу Рыву з лынькоўскага "Гоя") з іх адзіным сынам загінула пры немцах у вайну.

...Міхась Ціханавіч з Соф'яй Захараўнай не мелі дзяцей, і ў іх сям'і заўсёды выхоўваліся пляменніцы Соф'і Захараўны. І не толькі выхоўваліся, але і прозвішча Міхася Лынькова насілі. Ён любіў і клапаціўся пра іх, як пра родных дзяцей. Як і іншыя пісьменніцкія дзеці, яны таксама заўсёды летавалі і зімавалі (у канікулы) у Каралішчавічах. Памятаю прыгожых лынькоўскіх дзяўчатак: Надзю, а пазней -- Ірачку...

У Каралішчавічы, і маючы ўжо ўласную дачу на Нарачы, прыязджаў Міхась Ціханавіч з Соф'яй Захараўнай і калі быў ужо цяжка хворы. А ўсё роўна любіў -- па дарозе са сталоўкі -- спыніцца каля ганка дому, паўспамінаць, парасказваць часцей пра найбольш нейкія камічныя здарэнні-стрэчы з яго падарожжаў-паездак па свеце. Любіў расказваць пра "не адкрытую" па тым часе Амерыку -- ён быў ці не самым першым прадстаўніком ад Саюза пісьменнікаў Беларусі ў ААН. Расказваў без абавязковага каменя ў бок "праклятых імперыялістаў": "У Амерыцы лінчуюць неграў"... Як гэта потым стала "літтрадыцыяй" ва ўсіх наступных нашых "літпрадстаўнікоў" таго новага не звычайнага для іх узроўню.

Апавядальнік Лынькоў быў выдатны! І ўсім нам, кожу шанцавала трапіць у адзін з ім заезд, даравалася найвялікшая асалода слухаць яго імправізацыі, артыстычна аз-

добленыя іскрыстым тонкім лынькоўскім гумарам.

Умеў ён наладжваць там жа, у Каралішчавічах, і шчырыя застоллі. Вельмі нязмушаныя, нейкія выключна таварыскія. Памятаю адно з іх -- 23-га лютага, у дзень Чырвонай Арміі. Тады гэта было яшчэ ўсенароднае свята. Тады яшчэ сваю армію народ паважаў і ганарыўся ёю. Лынькоў і сам і паслужыў ёй, і напісаў пра яе нямала натхнёных старонак... Ён тады, у той дзень, сам абходзіў усіх нас, яго застольнікаў, хто быў на той час у Каралішчавічах, кожнаму "в'юнашу" і "атракавіцы" ўласнаручна наліваў чарку добрага каньячку. Кожнаму ўмеў знайсці непадобнае "індывідуальнае" пажаданне... Падышоў -- памятаю -- да століка Аляксандра Шарапава (той сядзеў прыгнечаны, змучаны пасля чарговага запою...). Міхась Ціханавіч спыніўся каля яго, неяк бездапаможна развёў рукамі:

-- А табе, уюнаша, прабач, я не ворог... -- і адвёў у бок бутэльку каньяку... Не наліў.

...Няма ўжо і Міхася Лынькова.

"Як позна-позна і як рана-рана..."

***

Я пішу гэтыя радкі ў Каралішчавічах, якія гэтак добра ведалі Міхася Лынькова... Тут кожная сцежка памятае яшчэ і сёння яго крокі тут і дагэтуль лясное рэха паўтарае скліканне ўсіх "в'юнашаў" і "атракавіц" да славутых лынькоўскіх вогнішчаў -- з карчамі, з ламачкам, з сухастоем. Абавязковым ганаровым аброкам усіх -- без выключэння! -- насельнікаў Дома творчасці.

Над тымі вогнішчамі -- да самых зор -- варожыць, складае незабыўную легенду і сёння непаўторны язычнік Міхась Лынькоў...

1979.

3. КАЛІ БЫЛІ МЫ МАЛАДЫЯ...

...Недзе ў пачатку пяцідзесятых гадоў -- Каралішчавічы. Сюды яшчэ ездзяць адпачываць нават самыя знакамітыя са знакамітых. "Сярэдніх" яшчэ з выпадку наезду "вышэйшага" госця пераводзяць і ў пакой "сярэдні"... Пачынаючым ці маладым увогуле рэдка калі выпадае трапіць сюды, а калі і трапляюць, дык хіба толькі ў першы ці пяты пакойчык, дзе ледзь туляцца адзін ложак і невялічкі пісьмовы столік з крэслам. (Зрэшты, як на сапраўдны творчы лад, то нават і класікам з класікаў нічога больш і не трэба было -- каб пакінуць тое, што яны пакінулі...). У нашых Каралішчавічах тады, як, дарэчы, і зараз. як ва ўсіх нашых (і вельмі слынных) Дамах творчасці, існавала непахіснейшая "табель о рангах"...

Я жыла, вядома, у пятым пакойчыку. Іван Мележ з дачкой Людачкай (яна яшчэ ў школу не хадзіла) займаў сёмы. Ён тады працаваў, па-мойму, над "Мінскім напрамкам" і вельмі нерваваўся і хваляваўся з выпадку таго, што яго ў гэтым пакоі ўвесь час трымалі "часова": меўся прыехаць Кандрат Кандратавіч Крапіва з Аленай Канстанцінаўнай, якія звычайна адпачывалі толькі ў сёмым пакоі. Ва ўсякім разе так папярэдзілі Мележа. І хоць Кандрат Кандратавіч з Аленай Канстанцінаўнай прыехалі недзе пад самы ўжо канец тэрміну -- рабочы настрой ну, ды, вядома, і самалюбства Мележа -- былі пазбаўленыя раўнавагі.

-- Не магу працаваць, -- скардзіўся ён.

І сапраўды: пішы раман і чакай з дня на дзень, калі табе скажуць перабірацца -- у пакой "сярэдні"...

Алена ВАСІЛЕВІЧ.

НА ЗДЫМКУ: на ганку Дома творчасці ў Каралішчавічах. Трэці справа -- Міхась ЛЫНЬКОЎ. 1950.

Працяг. Пачатак у № 21

ЯНЫ СЕЯЛІ ДАБРО

(Працяг. Пачатак на 1-й стар.).

Пасля хрышчэння Русь зведвае вострую неабходнасць у літаратуры на славянскай мове. Веснік "Віцебскія губернскія ведамасці" вельмі трапна адзначае: "Разам са славянскімі кнігамі свяшчэннага пісання перайшло да нас з Балгарыі мноства і іншых кніг, складзеных у ёй на славянскай мове. Гэта большай часткай былі пераклады грэчаскіх кніг самага разнастайнага зместу: багаслоўскага, філасофскага, гістарычнага, граматычнага, юрыдычнага і, нарэшце, белетрыстычнага. Пры дапамозе гэтых кніг усе вынікі высокай хрысціянскай адукаванасці візантыйскай зрабіліся вядомымі рускай зямлі, былі засвоены рускімі людзьмі і паслужылі асноваю ўласна рускай адукаванасці, што зілася пасля Пятра Вялікага з адукаванасцю агульнаеўрапейскаю". У заключэнні рэдакцыйнай інфармацыі падкрэсліваецца, што ўсё рускае развіццё -- нацыянальнае, навуковае, літаратурнае і палітычнае -- грунтуецца і вырастае на трывала закладзеным Кірылам і Мяфодзіем фундаменце. Вядома, што старажытны Полацк, які разам з Кіевам і Ноўгарадам з'яўляўся буйным старажытнарускім культурным цэнтрам, наладзіў сувязі з Балгарыяй. Кнігі Кірыла і Мяфодзія знаходзіліся ў бібліятэцы Ефрасінні Полацкай. Манастыры Полацкага і Тураўскага княстваў былі буйнымі ачагамі асветы. У іх і ў іншых манастырах на тэрыторыі Беларусі пісаліся і спісваліся царкоўныя і свецкія кнігі. "Пры кіраўніцтве гэтых кніг, -- піша П.Сакалоў, -- нашы продкі не толькі навучыліся мысліць, правільна глядзець на свет, на саміх сябе і на ўсе абставіны свайго жыцця, але да гэтых жа кніг звярталіся яны ў хвіліны радасцей і набожных захапленняў; да іх жа спяшаліся яны ў хвіліны бед і смутку. І натуральна і непрыкметна выхоўваўся і мацнеў набожны напрамак у розумах і сэрцах рускіх людзей".

Неабходна падкрэсліць, што духоўная і асветніцкая дзейнасць выдатных балгарскіх царкоўных і грамадскіх дзеячаў Кіпрыяна (каля 1330--1406) і яго пляменніка Рыгора Цамблака (каля 1364- каля 1420) займае асобае месца ў жыцці беларускага народа і садзейнічае расшырэнню і зацвярджэнню справы Кірыла і Мяфодзія. У 1375--1389 гадах Кіпрыян быў мітрапалітам Кіеўскім і Літоўскім і працаваў у Беларусі. У "Памятнай кніжцы" Віцебскай губерні ад 1889 года на старонцы 56 -- "вядомыя рускія святыя і на месцах шаноўныя падзвіжнікі" адзначана: "Кіпрыян, мітрапаліт Кіеўскі і Маскоўскі, 1406 года 16 верасня і 27 мая". Рыгор Цамблак, шырокаадукаваны, былы настаяцель двух манастыроў, атрымлівае шырокую вядомасць у Беларусі. У лістападзе 1415 года па патрабаванню літоўскага князя Вітаўта склікаецца царкоўны сабор праваслаўных епіскапаў у Навагрудку і Рыгор Цамблак без згоды патрыярха выбіраецца мітрапалітам Княства Літоўскага. Тады Беларусь уваходзіць у межы гэтага княства з афіцыйнай мовай -- беларускай, і месцазнаходжаннем мітраполіі ў Навагрудку. Маючы вялікі талент прамоўцы, Рыгор Цамблак прапаведуе не толькі ў Навагрудку, але і ў іншых гарадах Беларусі. Тут ён піша свае лепшыя творы, што ўвайшлі ў скарбніцу славянскіх літаратур -- "Слова пахвальнае мітрапаліту Кіпрыяну", жыццё свайго настаўніка -- балгарскага патрыярха Яўхіма Тырнаўскага, царкоўныя пропаведзі, павучэнні, пахвальны словы і многа іншых. У той час яны атрымалі шырокае распаўсюджванне і потым многа разоў спісваліся мясцовымі кніжнікамі. У час свайго знаходжання ў Беларусі Рыгор Цамблак праводзіць вялікую асветніцкую работу, рыхтуе шматлікіх сваіх вучняў і паслядоўнікаў. "Творчая работа Рыгора Цамблака, -- падкрэслівае беларускі літаратуразнаўца В.Чамярыцкі, — з'яўляецца яркім прыкладам плёну міжславянскіх культурных сувязей". Справа гэтага балгарскага асветніка і духоўніка не забыта беларускім народам. У новаадкрытым гістарычным музеі ў Навагрудку ёсць аддзел, у якім экспанаты і фатаграфіі расказваюць аб дзейнасці Рыгора Цамблака ў Беларусі.

І па сёння на тэрыторыі Беларусі існуе шэраг помнікаў матэрыяльнай культуры, звязаных з імёнамі святых першаапосталаў. Гэта ў першую чаргу цэрквы, манастыры і іконы. На жаль, лёс беларускага народа вельмі падобны да лёсу балгарскага народа: доўгія гады беларусы жылі пад чужым уладараннем, узнікала пагроза забыцця роднай мовы. Тэрыторыя Беларусі была арэнай барацьбы ўсходняга праваслаўя, каталіцызму і іншых рэлігійных плыняў. У залежнасці ад перавагі тых ці іншых храмы і цэрквы пераймяноўваліся і пераасвячаліся. Тысячы цэркваў у недалёкім мінулым былі знішчаны, сярод іх і такія, што насілі імёны славянскіх першанастаўнікаў. Паводле даных статыстыкі аб цэрквах у Полацкай епархіі, апублікаваных у "Памятнай кніжцы"Віцебскай губерні за 1889 год "пры Віцебскай духоўнай семінарыі існавала царква Кірыла і Мяфодзія -- каменная, трывалая, цёплая".

У цэнтры сталіцы Беларусі знаходзіцца будынак былога Кірыла-Мяфодзіеўскага манастыра, асвячонага імёнамі святых братоў у студзеня 1860 года. Да гэтай даты там знаходзіўся жаночы бернардзінскі манастыр, а пасля рэвалюцыйных перамен 1917 года выкарыстоўваўся ў недухоўных мэтах, цяпер -- філіял Беларускай філармоніі. У памяць Кірыла і Мяфодзія заснавана і цяпер дзейнічае царква, названая іх імёнамі. Яна размешчана ў падвальным паверсе кафе[дра]льнай царквы "Святога Духа[". Г]этыя факты садзейнічалі пера[й]менаванню вуліцы, якая праходзіць міма былога манастыра, і сёння яна носіць імя Кірыла і Мяфодзія. 24-га мая 1990 года адбылося афіцыйнае абвяшчэнне назвы вуліцы і на будынку было[га ма]настыра Святых Кірыла і М[яф]одзія быў устаноўлены барэльеф з выявамі святых братоў, падораны беларускаму народу балгарскім народам, з надпісам: "Вуліца названа ў гонар славянскіх асветнікаў Кірыла і Мяфодзія, якія жылі ў канцы 9 стагоддзя".

На тэрыторыі Беларусі знаходзіцца яшчэ адна дзеючая царква, названая імем славянскіх першанастаўнікаў, -- у пасёлку Пагост-Загародскі Пінскага раёна Брэсцкай вобласці. Гісторыя храма вельмі няпростая. З 1860 года гэта драўляная каталіцкая царква, у 1888 годзе -- грэка-каталіцкі уніяцкі храм. У 1896--1899 гадах з дазволу рускага імператара храм перабудаваны і пераабсталяваны ў праваслаўную царкву. Ініцыятарам усіх работ становіцца свяшчэннік Лука Тычына. Пры асвячэнні храма і наданні яму імёнаў Святых Кірыла і Мяфодзія прымае ўдзел прэасвяшчэнны Міхаіл -- епіскап Мінскі і Тураўскі. У 1920—1939 гадах гэта каталіцкая царква пасля рэканструкцыі яе палякамі ў 1935 годзе. У канцы 40-х гадоў царква зноў перабудавана ў праваслаўную, якой яна з'яўляецца і сёння. У цаглянай царкве, якая ацэпляецца, знаходзіцца ікона XIX стагоддзя 100 х 80 сантыметраў з аблічччамі Святых Кірыла і Мяфодзія. Цікава таксама, што непадалёку ад Пагоста-Загародскага, у Пінкавічах, у царкве, знаходзіцца яшчэ адна ікона XIX стагоддзя з аблічччамі святых братоў, 118 х 65 сантыметраў. Рашэннем беларускіх уладаў сярэдняя школа ў Пагосце-Загародскім са жніўня 1992 года таксама носіць імёны братоў Кірыла і Мяфодзія. Да гэтых фактаў неабходна дадаць таксама тое, што недалёка ад памянёнага населенага пункта, таксама ў Пінскім раёне, знаходзіцца вёска Балгары. Мясцовы старажыл Антон Астроўскі (1907 года нараджэння) гаворыць: "Мы перасяліліся з Балгарыі вельмі даўно, мову сваю забылі". Дзед Антон лічыць, што ён з'яўляецца пятым ці шостым пакаленнем пасля перасялення. Вёска налічвае 38 дамоў, пабудаваных пасля 1915 года, таму што ўся вёска згарэла ў тым годзе ў час вайны.

Пытанне аб кірыла-мяфодзіеўскіх іконах у Беларусі заслугоўвае асобнага самастойнага даследавання. Мною было ўстаноўлена, што іконы з аблічччамі славянскіх першанастаўнікаў знаходзяцца ў наступных цэрквах у Мінску; у кафедральнай царкве Святога Духа, у царкве Святых Кірыла і Мяфодзія, у Мінскім епархіяльным упраўленні, у царкве пры гэтым упраўленні, у храме-помніку Аляксандра Неўскага; у Мінскай вобласці: у цэрквах Валожына, Сцяглы, Нясвіжа, у Віцебскай вобласці: у цэрквах пасёлкаў Бочына, Глыбокае і Забор'е, у царкве Барыса і Глеба ў Магілёве, у саборы і царкве Святога Уладзіміра ў Гродне; у цэрквах наступных населеных пунктаў Гродзенскай вобласці: Скідзель, Накрышкі, Дакудава, Бляні, Бялавічы, Будзевічы, Лаўрышава, Гальшаны, Пераэвонкі, Шылавічы, Залессе, Астрыно, у семінарыі ў Жыровічах. У гісторыка-архіўным музеі ў Гродне знаходзяцца таксама дзве іконы з выявамі Святых Кірыла і Мяфодзія. Гэтыя беларускія іконы ствараліся ў XVIII, XIX, XX стагоддзях.

У музеі ў Гродне я знайшоў медальён XIX стагоддзя. У цэнтры ва ўвесь рост адлюстраваны стваральнікі славянскай азбукі, а паўкругам уецца надпіс: "Асветнікі славян Св.Мяфодзій, Св. Кірыл". На адвароце надпіс: "Абаронцы праваслаўя. Яны далі нам слова Божае і богаслужэнне на роднай мове". На жаль, у дакументацыі музея няма даных аб тым, адкуль паступіў гэты медальён, не ўстаноўлена тасама, дзе ён быў выраблены.

У музеі горада Ветка Гомельскай вобласці таксама ёсць стараверская ікона з лікамі Св.Кірыла і Св.Мяфодзія. Для сваіх хатніх патрэб старавееры спісвалі царкоўныя кнігі і пісалі іконы. Сярод іх распаўсюджана павер'е, што калі бацькі хочуць, каб іх дзіця стала адукаваным, вучоным, то яшчэ з нараджэння ў яго пакоі павінна вісець ікона славянскіх першанастаўнікаў.

Цікавы экспанат, звязаны з нашай тэмай, захоўваецца у абласным краязнаўчым музеі ў Брэсце. Гэта драўляны грабеньчык, знойдзены ў 1970 годзе пры раскопках пасёлка Бярэсце ў пабудове N 8, датаванай канцом XIII стагоддзя. Бярэсце -- адзін з самых старажытных гарадоў на тэрыторыі Беларусі, размешчаны ў раёне Брэсцкай крэпасці. Грабеньчык мае памеры: шырыню 7,3 сантыметра, вышыню 8,5 сантыметра і таўшчыню 1 сантыметр. На адным яго баку невядомы аўтар выразаў літары на кірыліцы А Б В Г Д Е, а на другім -- Ж З Н І К Л. Грабеньчык з азбукай з Бярэсця з'яўляецца своеасаблівым букваром, што сведчыць аб распаўсюджанні славянскай пісьменнасці ў Беларусі. Напэўна, ён быў створаны раней, чым датаванне пласта, у якім знойдзены. Даследуючы палеаграфічныя асаблівасці літар, беларускі вучоны П.Лысенка піша: "Па храналагічнаму графіку бытавання палеаграфічных асаблівасцей напісання літар алфавіта на берасцейскім грабеньчыку можна зрабіць вывад, што большасць з іх характэрная для пачатку XIII стагоддзя".

Свята Святых Кірыла і Мяфодзія ў 1885 годзе ў Беларусі, як і ў іншых славянскіх краінах, было святам перш за ўсё царквы і школы, святам свяшчэннаслужыцеляў, выкладчыкаў і навучэнцаў. Руская праваслаўная царква, у тым ліку і на тэрыторыі Беларусі, двойчы да гэтай даты мела магчымасць ушанаваць памяць славянскіх першанастаўнікаў: першы раз 14 лютага 1869 года ў памяць тысячагоддзя смерці Святога Кірыла і другі раз 26 кастрычніка 1884 года з нагоды тысячагоддзя перакладу Біблії на славянскую мову.

Пётр КУЦАРАЎ.

З балгарскай мовы пераклала Росіца КАМЕНАВА.

(Працяг будзе.)

У старажытным Давід-Гарадку спакон вякоў жылі цыгане. Цяпер іх тут каля 350 чалавек. Многія маюць свае дамы, прысядзібныя ўчасткі, займаюцца рознымі промысламі.

Ёсць у Давід-Гарадку і свой цыганскі барон. Гэта 65-гадовы Мікалай Грамовіч. Ён нарадзіўся на гэтай зямлі, каля трыццаці гадоў прарабіў у мясцовым калгасе кавалём, а цяпер на пенсіі.

НА ЗДЫМКАХ: Мікалай ГРАМОВІЧ і яго нашчадкі; давід-гарадоцкія цыгане.

Фота Эдуарда КАБЯКА.

АДЗІНЫ Ў ЕЎРОПЕ

Сем гадоў ідзе рэстаўрацыя Мірскага замка. З руін паўстаюць муры старажытнай пабудовы XV — XVI стагоддзяў. Аднаўляюцца яны мясцовымі майстрамі. Кіраўніком гэтай справы стаў прараб Браніслаў Кракавецкі. Калектыў, які вядзе рэстаўрацыю, налічвае 27 чалавек. Толькі высокакваліфікаваных рэстаўратараў-майстроў прывозяць з Нясвіжа.

Рэстаўрацыя вядзецца згодна з праектам, без адступленняў. З дакументальнай дакладнасцю захоўваецца тут як вонкавы, так і ўнутраны выгляд. На другім паверсе замка ўжо завершаны сталярныя і малярныя работы. Ідзе падрыхтоўка пакояў для размяшчэння музейных экспазіцый.

У мінулым годзе на рэстаўрацыі замка было асвоена 2 мільярды трыста мільёнаў рублёў. На сённяшні дзень адрамантаваны тры вежы, у адной з іх ужо размешчаны філіял музея. Таму ў выхадныя і святочныя дні тут шмат экскурсантаў.

ПАМЯЦЬ ПРА СЛАВУТАГА ЗЕМЛЯКА

Вершам "Сляды" мясцовага паэта Івана Вярбіцкага карэліцкая раённая газета "Полымя" пачала публікацыю лепшых паэтычных твораў, якія дасылаюцца на раённы конкурс, што абвешчаны рэдакцыяй мясцовай газеты і аддзелам культуры Карэліцкага райвыканкома.

Конкурс задуманы з мэтай актывізацыі падрыхтоўкі да юбілею -- 200 угодкаў з дня нараджэння славутага земляка, паэта-фальклярыста Яна Чачота і больш шырокага адлюстравання паэтычнай спадчыны роднага краю.

15 чэрвеня да гэтай даты прымеркаваны трэція краязнаўчыя чытанні. 23 чэрвеня на радзіме паэта, у вёсцы Малюшычы, намечана правесці рэспубліканскае свята з гэтай нагоды. У гэты ж дзень на радзіме паэта будзе ўстаноўлены бюст Яна Чачота і адзначаны пераможцы раённага паэтычнага конкурсу.

Пётр ЖЭБРАК.

"ДАЧА" -- СЛОВА ПАПУЛЯРНАЕ

Надышло цяпло, і слова "дача" стала амаль ці не самым папулярным у беларусаў-гараджан. Увогуле сёння дача, дачны ўчастак -- гэта ўжо цэлы пласт сучаснага жыцця краіны, адметная сацыяльная з'ява, якая лепей за ўсялякія заклікі, мітынгі і "круглыя сталы" яднае грамадзян Беларусі. Бо тут усіх хвалююць адны і тыя ж праблемы: дзе ўзяць і як завезці ў тэрмін на грады гной, ці дазваляе адмысловы месячны каляндар у выхадныя дні садзіць памідоры альбо, што трэба зрабіць, каб хутчэй узышла бульба.

Загарадныя дачы як месца летняга адпачынку, менавіта толькі адпачынку, існуюць здаўна. У мінулым стагоддзі яны карысталіся папулярнасцю ў дастаткова забяспечаных слаёў грамадства: сярэдняга класа, інтэлігенцыі. Пазней, пры савецкай уладзе, дачы пачалі будавацца больш шырокімі коламі насельніцтва. Кавалкі зямлі для гэтага размяркоўвалі на прадпрыемствах, ва ўстановах. Нярэдка з-за адсутнасці неабходных сродкаў новаспечаныя дачнікі спачатку ўзводзілі нешта сярэдняе паміж будкай і хлявом. Але з цягам часу побач з фруктовымі дрэвамі і агародам з'яўляліся крыху зменшаныя копіі вясковых хат.

Сёння ж назіраецца суцэльны дачны "бум". Апошнім часам стала значна лягчэй атрымаць 5--6 сотак пад дачу, зняты шматлікія строгія абмежаванні на памеры збудавання. Вакол гарадоў пачалі расці, нібы грыбы пасля дажджу, сапраўдныя палацы. Але тым не менш і цяперашні тыповы дачны пасёлак больш нагадвае скопішча разнамасных, але падобных у сваёй

немудрагелістасці "шпакоўняў". Грошай на большае ў людзей, як і раней, не хапае. Звычайна амаль увесь зямельны ўчастак разворваецца пад бульбу, агарод і цяпліцы, ні пра якія там газоны няма размовы, бо дача для вельмі і вельмі многіх беларусаў -- адчувальнае падмацаванне ў забеспячэнні сем'яў прадуктамі харчавання.

Звычайна вясну сотні тысяч дачнікаў чакаюць, як спартсмены выстралу стартавага пісталета -- з нецярплівасцю і нават асалодай. Потым яны ж пачнуць ўсё клясці: і жыццё, і тыя грады, дзе трэба стаяць сагнуўшыся ўсе выхадныя дні. Надыдзе восень, будзе сабраны такі-сякі ўраджай, і, нягледзячы ні на што, зноў пачнецца чаканне -- чаканне новага дачнага сезона.

Галіна УЛІЦЁНАК.

Фота Віктара СТАВЕРА.

Рэдактар Вацлаў МАЦКЕВІЧ

ЗАСНАВАЛЬНІК:
Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за рубяжом (таварыства "Радзіма").

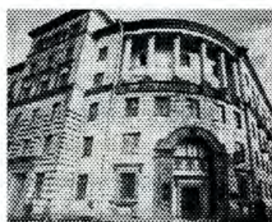

НАШ АДРАС:

220005, Минск, праспект Ф.Скарыны, 44.

Тэлефоны: 33-01-97, 33-02-80, 33-03-15, 33-16-56, 33-07-82.

Газета набрана і зверстана ў камп'ютэрным цэнтры рэдакцыі газеты "Вечерний Минск".
Аддрукавана ў друкарні "Беларускі Дом друку".
(220041, г. Мінск, пр. Скарыны, 77).
Тыраж 3 000 экз.
Індэкс 63854. Зак. 533.
Падпісана да друку 27.5.1996 г.